

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Pojetí přátelství u Platóna a Aristotela

Nela Koželuhová

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kružíková, Ph.D.

Praha 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27.07.2021

.....

Nela Koželuhová

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych velmi poděkovat své vedoucí práce Mgr. Janě Kružikové, Ph.D. za cenné podněty, odbornou pomoc a vedení, které mi poskytovala po celou dobu kompletování této bakalářské práce. Také bych ráda poděkovala mé rodině za podporu a pomoc, které mi umožnily práci dokončit.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá tématem přátelství u Platóna a Aristotela. Zaměřuje se na problematiku pojmu přátelství (*philia*), a potažmo lásky (*erós*), ve vybraných Platónových dialozích a Aristotelových etických spisech, s následným srovnáním pojetí u obou myslitelů. První kapitola se zaměřuje na obecný výklad přátelství a souvisejícího termínu lásky a jejích podob, dále uvádí chápání pojmu přátelství antickou společností a konečně představuje další dva důležité pojmy s přátelstvím spojené, a sice dobro a ctnost. Další kapitola se věnuje výkladu přátelství/lásky v dílech Platóna a Aristotela. U Platóna se jedná konkrétně o dialogy *Lysis*, *Phaidros*, *Symposion*, *Ústava* a *Zákony*; u Aristotela je čerpáno primárně z *Etiky Nikomachovy* a *Etiky Eudémovy*, a koncept přátelství je vysvětlen skrze jednotlivá témata, která s pojmem úzce souvisí. Poslední kapitola se zaměřuje na porovnání pojetí přátelství u obou filosofů s výkladem, jak pojmu rozumějí a v čem se ve své koncepci shodují a v čem se odlišují.

Klíčová slova: přátelství, láska, Platón, Aristotelés, dobro, ctnost

Abstract

The topic of this bachelor's thesis is the concept of friendship as presented by Plato and Aristotle. It focuses on the notion of friendship (*philia*) itself and, by extension, love (*eros*), in selected Plato's dialogues and in Aristotle's Ethics, with a subsequent comparison of both thinkers works. The first chapter introduces and interprets friendship and its related term love, with all their forms, on a general level; afterwards, the chapter sheds light on the conception of friendship by ancient society, and lastly, it presents us another two important terms connected to friendship: good and virtue. The following chapter concerns with the interpretation of friendship/love in Plato's and Aristotle's books. The disquisition is based on Plato's dialogues *Lysis*, *Phaedrus*, *Symposium*, *Republic* and *Laws*; and on Aristotle's *Nicomachean Ethics* and *Eudemian Ethics*, here the concept of friendship is clarified through single topics pertaining to it. Finally, the last chapter deals with the comparison of the concept of friendship by both philosophers with an interpretation of how they understand the term and whether they agree or not in their respective points of view.

Keywords: friendship, love, Plato, Aristotle, good, virtue

Obsah

1. Úvod	6
2. Přátelství.....	8
2.1. Láska a její podoby: <i>agapé, storgé, erós, filia</i>	9
2.2. Antické koncepty přátelství.....	12
2.3. Dobro a ctnosti	14
3. Platónovo a Aristotelovo pojetí přátelství	17
3.1. Platón.....	17
3.1.1. Lysis	18
3.1.2. Faidros.....	22
3.1.3. Symposion.....	25
3.1.4. Ústava	29
3.1.5. Zákony	32
3.2. Aristotelés.....	34
3.2.1. Blaženost a ctnost	36
3.2.2. Ctnost a dobro mezi přáteli	39
3.2.3. Tři druhy přátelství	40
3.2.4. Přátelství a společenství.....	44
4. Srovnání koncepcí přátelství u Platóna a Aristotela	46
5. Závěr	52
Seznam použitých zdrojů	54

1. Úvod

Přátelství není pouze jedním z nejrozšířenějších témat obsažených ve spisech starověkých Řeků, je také neopomíjeným tématem u některých středověkých i novověkých myslitelů. Pozoruhodné však je, že na rozdíl od moderního pojetí přátelství, zejména v oblastech např. psychologie a sociologie, bylo přátelství v době starověku pojímáno spíše jako filosofické téma podkládané mnoha rozlišnými i shodujícími se teoriemi a významy.

Antické filosofické teorie a literární zobrazení přátelství byly natolik vlivné, že témata starořeckých ideálů přátelství prostupují středověkem a dominují v psaní velkých myslitelů až do osmnáctého století. Jak bude ukázáno, tématem přátelství se vskutku zabývalo mnoho autorů a snad v každém spisu či knize o přátelství lze nalézt uvedení do problematiky na základě antického pojetí tohoto pojmu.

I přes velmi rozsáhlou literaturu a povědomí o přátelství zřejmě nelze úplně a jednoznačně tento pojem definovat a vyjádřit i jeho přesný význam či roli. Proto se ani ve své bakalářské práci nesnažím o zformování obecně platné definice, pouze se pro uvedení do problematiky pokusím nastínit, jak je tento pojem chápán a charakterizován různými autory v době antiky. A jak bude zmíněno níže, hlavním záměrem práce bude prezentace a srovnání pojetí přátelství u dvou starověkých filosofů skrze jejich klasická díla.

Cílem této bakalářské práce je systematický výklad přátelství v dílech Platóna a Aristotela, a následné srovnání pojetí přátelství těchto dvou velkých antických filosofů. Informace potřebné ke komparaci jsou čerpány z českého i anglického překladu relevantních spisů a dialogů zabývajících se tématem přátelství, potažmo lásky. Výklad a následná komparace proběhla u Platónových dialogů, mezi které patří: *Lysis*, *Faidros*, *Symposion*, *Zákony*, *Ústava*. U Aristotela byla pro výklad přátelství použita *Etika Nikomachova*, *Etika Eudémova*, okrajově bylo čerpáno z *Magna Moralia* a *Politiky*. Informace obsažené ve zmíněných textech zabývajících se tématem přátelství jsou náležitě interpretovány. Průběh celé práce je také doplněn o postřehy a názory dalších velkých myslitelů, kteří se tímto tématem zabývali. Veškeré primární i sekundární zdroje jsou uvedeny v obvyklé sekci na konci této práce.

Bakalářská práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, úvod a závěr nepočítáme.

V první kapitole představuji koncept přátelství a lásky. Tato část v podstatě podává obecný výklad o přátelství, jak bylo chápáno v době antiky a jak je na něj pohlíženo v současnosti. Úvahu doplňuji o výklad pojmu, který s přátelstvím – zejména ve dvou vybraných dialozích¹ – úzce souvisí, a který je při vyložení některých sekcí potřeba uvést, a sice termín láska. U obou pojmů je třeba představit nejzásadnější rozdíly mezi nimi, neboť v několika částech dialogů a mé interpretace je viditelné, že k sobě neodlučitelně patří a navzájem se promítají. Dalšími důležitými pojmy, které souvisí s tématem přátelství, a které jsou v této sekci představeny, jsou dobro a ctnost.

V následující části věnuji pozornost výkladu přátelství v jednotlivých Platónových dialozích a poté přecházím k představení konceptu přátelství u Aristotela skrze relevantní témata, která s přátelstvím úzce souvisí.

Konečná kapitola srovnává uchopení hlavního předmětu celé práce – přátelství – u Platóna a Aristotela. V této sekci vykládám, srovnávám a hodnotím, jak oba autoři rozumějí přátelství a při porovnávání společných znaků i odlišností zkoumaného tématu se odkazují na předešlou sekci, kde jejich pojetí popisují a rozebírám.

Úplný závěr práce je věnovaný celkové rekapitulaci problematiky na základě primární a další prostudované literatury, obohacené o můj vlastní názor.

¹ *Symposion* a *Faidros* řadíme k dialogům o lásce (ἔρως).

2. Přátelství

Pojem přátelství se v různých jazycích překládá a vysvětluje jinak, někdy navíc velmi problematicky. Např. pojem „*filia*“, který bude charakterizován níže, je slovo řeckého původu přeložené jako přátelství, avšak zaujímá mnohem širší škálu vztahů, než jakou v sobě nese anglické slovo „friendship“. Pro starověké Řeky se *filia* vztahovala nejen pro blízké přátele, ale zahrnovala i členy rodiny a lidi, které bychom z dnešního pohledu považovali spíše za známé, než za naše přátele. Použití výrazu přátelství se tedy od dob antiky dost změnilo. Také až během dvacátého století se přátelství stává čistě soukromou záležitostí. V moderní společnosti bývá spojováno zejména s důvěrou, věrností a blízkostí k druhé osobě. Na rozdíl od filosofických diskuzí z dob antiky, kdy bylo diskutováno v kontextu zcela odlišných sociálních a politických struktur, je nyní již zcela odtrženo od veřejné sféry a tvoří důležitou složku v mezilidských vztazích.²

Pod pojmem přátelství je tedy možné představit si osobní vztah, který je založen na zájmu o blaho druhého. Vztah, který vyžaduje určitou míru intimity. Přátelství můžeme obecně charakterizovat jako přímý vztah obvykle několika málo osob, které jsou k sobě navzájem poutány určitou silnou náklonností, ba dokonce bychom mohli říci i oddaností.³ Každý člověk je ale jiný, jiné povahy a je schopen jiného vnímání a chápání pojmů – pro každého jednotlivce bude pojem přátelství vždy představovat něco trochu odlišného.

Instituce přátelství jako taková je však bezpochyby ústředním bodem našich životů – z části proto, že zvláštní zájem, který ke svým přátelům chováme, musí mít základ v širším souboru zájmu, včetně těch morálních, a částečně také proto, že naši přátelé nám pomáhají formovat, kým jsme. Přátelství v zásadě zahrnuje charakteristický druh zájmu o druhého člověka (přítele), který lze chápat jako určitý druh lásky. Je sice obtížné určit hranici vztahu lásky a přátelství, to ale nemusí nutně znamenat, že si tyto dva city nejsou blízké a vzájemně se nevylučují. Přátelství může kdykoli přerůst v lásku a láska se může změnit v přátelství.⁴

² BALTZLY, Dirk a ELIOPOLOUS, Nick. The Classical Ideals of Friendship. In: CAINE, Barbara, (ed.). *Friendship: a history* [online]. Equinox, 2009, s. 12 – 13 [cit. 12.01.2021]. ISBN 1845531965. Dostupné z: <https://philarchive.org/archive/BALTCI-2v1>.

³ SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka: a Slovník filosofických pojmů*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998, s. 349. ISBN 978-80-7021-253-0.

⁴ HELM, Bennett. Friendship. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2017, sec. 1 [cit. 05.01.2021]. ISSN 1095-5054. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/friendship>.

Problém pravděpodobně nastává v rozlišování a kategorizaci lásky a vztahů obecně. Filozofové starověkého Řecka tradičně rozlišovali tři pojmy⁵, které označovaly lásku: *agapé* (ἀγάπη), *erós* (ἔρως), *filia* (φιλία).⁶ Významy těchto pojmů se však později začaly zaměňovat. Z tohoto důvodu je cílem následující kapitoly vymezení a ujasnění pojmů, se kterými hodláme dále pracovat. Zejména je nutné představení termínu *filia*, se kterým se lze setkat jak u Aristotela, tak i u Platóna.

2.1. Láska a její podoby: *agapé*, *storgé*, *erós*, *filia*

Uvedení a osvětlení významu u následujících pojmů je podstatné pro výklad vybraných textů v kapitole č. 3. Motivy lásky, jak *filia*, tak *erós*, jsou přítomny v textech obou autorů. U Platóna si můžeme všimnout pojmu *erós* zejména v dialogích *Faidros* a *Symposion*. Také je důležitým pojmem v dialogu *Lysis*, kde si ovšem musíme dávat pozor na pojmové rozlišení *erótu* a *filie*, neboť jak uvádí Aleš Havlíček ve svém referátu „*Věci přátel jsou společné*“, v úvodu dialogu dochází k nerozlišení výrazu *erós* (myšlenka erotické lásky) a v následující diskuzi ke změně terminologie na výraz *filia* (přátelství), který je používán při argumentaci až do závěru dialogu, kde se opět debata navrácí k erotické lásce a dochází k čisté záměně obou výrazů.⁷ Aristotelés ve svých snahách o představení přátelství spíše směřuje svůj zájem k výrazu *filia*. Motivy *erótu*, jakožto erotické lásky či touhy po předmětu [krásy], se u něj na rozdíl od Platóna nebo jiných autorů objevují jen zřídka.

Motivy *agapé* můžeme nalézt u mnoha filosofů a interpretů⁸ antických autorů a jak se dozvíme dále, tento typ lásky je chápán jako universální láska, která čerpá z prvků *erótu* i *filie*. Vyznačuje se být tím druhem lásky, která je zároveň laskavostí i vášní bez nutnosti vzájemnosti, a to zejména v tom smyslu, že překonává konkrétnosti – zahrnuje erotickou vášeň, úctu i touhu a přesahuje pozemské starosti a překážky.⁹

⁵ Respektive jsou nám známy čtyři podoby lásky; s postupnou změnou významů se začalo i zapomínat na existenci některých pojmů. Čtvrtým výrazem pro lásku je *storgé* (český překlad „náklonnost“), který se vytratil z filosofických úvah a byl nahrazen termínem *erós*. Srov. BENEDIKT XVI. *Deus caritas est: encyklika nejvyššího pontifika Benedikta XVI. [biskupům, kněžím a jáhnům, Bohu zasvěceným osobám a všem věřícím laikům o křesťanské lásce]*. 3. revidované vyd. Přeložil C. V. Pospíšil. Praha: Paulínky, 2006, s. 8. ISBN 80-86949-03-6.

⁶ HELM, Friendship. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. sec. 1 [cit. 05.01.2021].

⁷ HAVLÍČEK, Aleš. „Věci přátel jsou společné“. In: HAVLÍČEK, Aleš (ed.) *Platónův dialog Lysis: sborník příspěvků z platónského symposia konaného v Praze ve dnech 20.-21. října 2000*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 53. ISBN 80-7298-061-0.

⁸ Viz např. sv. Augustin.

⁹ MANOUSSAKIS John P. Friendship in Late Antiquity: The Case of Gregory Nazianzen and Basil the Great. In: STERN-GILLET, Suzanne a GURTLER, Gary M. (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of*

Nyní postupme k definování a rozlišení jednotlivých pojmů lásky. Nejpodstatnější pro můj výklad a následné srovnání bude porozumění termínům *erós* a *filia*, které se v mnou vybraných textech vyskytují nejčastěji. *Agapé* zmíníme pouze okrajově, jelikož sice je podstatným pojmem pro následující interpretaci textů, ale často se s ním neseškáváme. A nejméně obsáhlé vysvětlení je u *storgé*, neboť je v jistém smyslu významné uvést koncept rodinné lásky, ale ve své úvaze se o ni opírat nebudu, navíc již bylo uvedeno, že se tento termín postupně vytratil z filosofického pojetí a byl zcela nahrazen termínem *erós*.

Agapé je výraz pro nesobeckou, bezpodmínečnou lásku, která má své trvání nehledě na změně okolností či hodnotě milovaného subjektu. U antických filosofů je možné se s pojmem setkat např. u Platóna v dialogu *Lysis*, kde můžeme *agapé* nalézt ve formě „zalíbení“. Termín je uveden v souvislosti s úvahou o vzájemném zalíbení u dobrých přátel, načež je výklad proložen motivem soběstačnosti a sebelásky.¹⁰ S povahou sebelásky – v tomto případě není pojata jako sobeckost, ale jako láska k sobě s jistou citlivostí a láskou vůči ostatním – jakožto základem pro vznik přátelství s druhými lidmi, je možné se setkat např. u Aristotela v jeho *Etice Nikomachově*, kde sebelásku považuje za přijatelnou pouze u lidí ctnostných.¹¹

Se vzestupem náboženství založených na božství – zejména křesťanství – se do popředí úvah dostal vztah mezi člověkem a božskou substancí a tento vztah se stal hlavní řídicí emocí. Pojmy láska a přátelství byly věřícími předefinovány tak, aby byly v souladu s přesvědčením o Bohu, jakožto základní hybné síle působící mezi lidmi.¹² Dle křesťanské tradice tedy *agapé* značí druh lásky, kterou má Bůh k lidem a lidskou lásku k Bohu, někdy také zvaná bratrská či universální láska.

Naproti tomuto jsou *erós* a *filia* (definovány níže) obecně chápány jako reakce na zásluhy svých objektů – na vlastnosti milovaného, zejména na jeho dobrotu nebo krásu. Rozdíl je v tom, že *erós* je druh vášnivě touhy po předmětu, obvykle sexuální povahy,

Friendship [online]. New York: State University of New York Press, 2014, s. 173 – 4 [cit. 15.01.2021]. ISBN 978-1-4384-5366-8. Dostupné z: <http://library.lol/main/58C5003A1056AB8353542317531D6FD8>.

¹⁰ PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*. 4, opr. vyd. Přeložil F. Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2019, 215a – b. Platónovy dialogy. ISBN 978-80-7298-357-5.

¹¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova* [online]. 3. vyd. Praha: Rezek, 2009, IX, 8, 1168a – 1169a5. [cit. 11.01.2021]. ISBN 80-86027-29-5. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:6defc920-bd97-11e4-b2e2-005056827e52?>

¹² Za autory píšíci o duchovních přátelích (s nutností milovat Boha, která umožňovala přátelství mezi muži), kteří přepracovali pojednání Platóna a Aristotela, můžeme uvést např. svatého Augustina (354 – 430), Aelreda z Rievaulx (c. 1110 – 1167) či Tomáše Akvinského (1225 – 1274). Filosofové středověku viz STERN-GILLET a GURTLER (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online].

zatímco výraz *filia* původně znamenal jakýsi láskyplný ohled nebo přátelský cit nejen k přátelům, ale také k rodinným příslušníkům i k obchodním partnerům.¹³

Jelikož bude přátelství založené na genealogických vztazích zmíněno pouze okrajově, postačí jen letmá zmínka o významu pojmu *storgé*. *Storgé* je láska na biologické úrovni, zakládá se na nerozdělitelném rodovém spojení – např. nevášnivá láska rodičů k dítěti, manžela k ženě, nebo láska občana ke své vlasti. Lewis popisuje *storgé* jako lásku z náklonnosti a považuje ji za nejpokornější a nejrozšířenější z lásek, v níž se naše zkušenosti nejméně odlišují od toho, co prožívají zvířata.¹⁴

Naopak *erós* vyjadřuje vášnivou, žárlivou či smyslovou lásku, při které je všechn cit nasměrován na vlastnosti objektu, jež toužícímu subjektu schází. Je také popisován jako láska mezi mužem a ženou, v jejímž základu je obsažena touha – ne však pouze ve smyslu sexuálním (pudovém), ale jako touha po jedné konkrétní osobě.¹⁵

V antické literatuře je *erós* nejpodrobněji rozebírán v jednom z Platónových nejčtenějších děl, a sice v dialogu *Symposion*. Tento dialog sice není jediným textem, ve kterém nám Platón přibližuje nauku o *erótu*,¹⁶ ale bezpochyby je v něm *erós* považován za centrální pojem, na kterém se zakládá celé dílo.¹⁷

Ti, kteří si nemohou představit přátelství jako podstatnou lásku, ale pouze jako maskování nebo zpracování *erótu*, prozrazují skutečnost, že nikdy neměli přítele. Ti ostatní pak vědí, že i když je možné chovat erotickou lásku a přátelství ke stejné osobě, v některých ohledech není nic vzdálenějšího od přátelství než milostný vztah. Chceme-li hledat rozdíl mezi *erótem* a přátelstvím, pak můžeme říci, že vášnivá láska probíhá pouze mezi dvěma osobami. Naopak pro přátelství není „dva“ potřebný počet, dokonce není ani ten nejlepší (nejvhodnější).¹⁸ Vytvoření či trvání přátelství není omezeno počtem osob, avšak pro někoho může být podstatné určení pravých přátel – představy o formách přátelství se mohou lišit.

¹³ COOPER, John M. Aristotle on the Forms of Friendship. *The Review of Metaphysics* [online]. sv. 30, č. 4, 1977, s. 619 – 648. [cit. 29.12.2020]. Dostupné z: [JSTOR, www.jstor.org/stable/20126987](http://www.jstor.org/stable/20126987).

¹⁴ LEWIS, C. S. *The four loves* [online]. New York: Harcourt, Brace, 1960, s. 53. [cit. 29.12.2020]. ISBN 9780156329309. Dostupné z: <https://openlibrary.org>.

¹⁵ Tamtéž, s. 90 – 91.

¹⁶ Dialog *Faidros*, jehož ústředním tématem je láska a krása, můžeme považovat za komplementární k dialogu *Symposion*.

¹⁷ NALDONIOVÁ, Lenka. *Erós a jeho metamorfózy* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010, s. 27 [cit. 03.01.2021]. ISBN 978-80-7368-840-0. Dostupné z: <https://www.academia.edu/28941601>.

¹⁸ LEWIS. *The four loves*, s. 87 – 92.

Se starořeckým termínem *filia* (do českého jazyka je běžně překládáný jako „přátelství“) se v kontextu antického světa pojí mnohem širší škála významů, než kolik je jich přisuzováno moderními charakteristikami přátelství. V moderním pojetí by nás pravděpodobně nenapadlo označit za přítele člena rodiny či naše spoluobčany. Do antických představ přátelství (*filia*) spadaly ale i vztahy mezi rodinnými příslušníky, samotný vztah mezi mužem a ženou, vztahy obyvatel obce, či členů armády, dokonce i vztah mezi pánem a jeho otrokem.¹⁹

Vzhledem k této klasifikaci druhů lásky se zdá, že *filia* je ta, která je nejzřetelněji relevantní pro přátelství; ačkoli právě to, co *filia* znamená, je třeba podrobněji objasnit. Již jsme naznačili, že pojem *filia* je chápán jako druh lásky, který má nejbližší k významu přátelské (či bratrské) lásky, tedy může být chápán jako nevášnivý cit mezi lidmi se vzájemnou nákloností. *Filia* má tedy ze všech druhů lásek k přátelství nejbližší, avšak pro relevantní ukotvení definice je nutné ujasnit si rozdíl mezi pojmem *filia* a přátelstvím.

Na základě popsání tří rysů přátelství podle Aristotela – přátele k sobě musí pociťovat vzájemnou přízeň [a], přát si dobro [b] a to neskrytě [c]²⁰ – dochází jejich definováním k vyloučení dvou významů pojmu *filia*; pod výrazem *filia* si můžeme představit i lásku k věcem neživým, případně můžeme pojem chápat jako přátelství bez opětovaných citů. V obou případech se však jedná o jednostrannou záležitost a nikoli o oboustrannou, která je zahrnuta v definici přátelství. Pravé přátelství vždy spočívá ve své oboustrannosti a proto je jeho vznik a trvání možný pouze mezi živými bytostmi, které jediné si dokáží vzájemně přát dobro a neskrytou přízeň.²¹ *Filia* je chápána jako láska přátelská, která vnímá především krásu duše.

2.2. Antické koncepty přátelství

Přístup myslitelů zabývajících se konceptem přátelství je v jednotlivostech odlišný, avšak tato kapitola pomůže nastínit základní charakteristiky, skrze jaké bylo na přátelství pohlíženo kdysi. Výklad započnu obecným pohledem na roli přátelství v době antiky a dále kapitolu proložím příkladným pojednáním jednoho z filosofů starověku, který se tématem přátelství zabýval v podobném duchu jako jeho předchůdci, kterými se budeme zabývat

¹⁹ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 13, 1161b – 62a.

²⁰ Tamtéž, VIII, 2, 155a25 – 30.

²¹ MARCINKOVÁ, Hedviga. *Dokonalé priateľstvo*. Ostium: Internetový časopis pre humanitné vedy [online]. 2008, č. 3 [cit. 29.12.2020]. Dostupné z: <https://ostium.sk/language/sk/dokonale-priatelstvo>.

v hlavní části práce. Jeho rozmluva poslouží jako podklad pro pochopení antického pojetí přátelství.

Oproti pozdějším pojetím přátelství,²² starověcí myslitelé nestavěli přátelství na žádné náboženské ideologii a rozlišovali je podle definic, resp. druhů.²³ Snaha o uchopení hodnot přátelství pro jednotlivce, páry i společnost prostupovala celou antikou a přátelství jako takové bylo vždy stavěno velmi vysoko. Láska a přátelství byly vyzdvihovány ve spojení s tím nejdokonalejším z ctností a diskutovány jako nedílná součást lidského života a jednání. Mnoho antických myslitelů se ve svých spisech pokusilo o definování a výklad přátelství z různých perspektiv a o zodpovězení různých otázek souvisejících např. s investovaným časem a energií v přátelském vztahu, nebo se sdílenými hodnotami a aktivitami, které v sobě přátelství nese.²⁴ Zajisté je vhodné vzpomenout i často probíraná témata jako je důležitost přátelství pro jednotlivé strany, výhody, které z přátelského vztahu mohou plynout, či vlastnosti dokonalého přítele. Témat opírajících se o přátelství a lásku je nespočet, i autorů zabývajících se výkladem přátelství je značné množství.

Prvním z velkých filosofů, o kterém je známo, že se zabýval tématem přátelství, je Platón, po něm hned následuje jeho žák Aristotelés. Pojednání o přátelství z pohledu těchto dvou filosofů bude rozebráno v rámci následujících kapitol této práce. Jak bude později ukázáno, Aristotelés pojednával o různých druzích přátelství a pojem přátelství vymezoval obecněji, než jak jej definujeme dnes. On sám byl v jistém smyslu ovlivněn svým předchůdcem a stejně tak měly jeho spisy velký vliv na jeho žáky a pozdější příznivce jeho učení.

Mezi filosofy z dob antického Řecka a Říma, kteří se zabývali vysvětlením přátelství a lásky, patří např. Cicero. Marcus Tullius Cicero, jehož tvorba vychází z velké části z klasické řecké filosofie (Platón a Aristotelés), uchopuje přátelství v kontextu dokonalého (dokonale ctnostného) přátelství, což může být pro mnohé osoby obtížné a skoro až nedosažitelné, a jelikož se z jeho pohledu jedná o velmi náročný vztah, týká se jen malého počtu osob (dvojic).²⁵ Jak lze vidět v několika sekcích jeho analýzy přátelství, Cicero byl

²² V období pozdního starověku byl koncept přátelství zbaven ctností (*aretē*), poté přichází středověké výklady přátelství související se stvořením člověka a láskou k Bohu.

²³ STERN-GILLET a GURTLER (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship*. [online]. ix [cit. 30.12.2021].

²⁴ HELM. Friendship. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. sec. 2 [cit. 10.1.2021].

²⁵ CICERO, Marcus Tullius. *Tuskulské hovory, Cato starší o stáří, Laelius o přátelství*. Praha: Svoboda, 1976, s. 312 – 13.

hodně zaměřen na morálně založené jedince. Přátelství by se podle Cicerona mělo utvářet jen mezi dobrými lidmi a mělo by se zcela shodovat s morálním vztahem.²⁶

Jak bude ukázáno níže, Cicero se se svým výkladem přátelství dost shodoval s Aristotelem. Podobně jako jeho předchůdce, i on používá u pojetí přátelství termínu ctnosti, kterou považuje za základ přátelství. Ctnostné přátelství vyniká svou stabilitou, protože je založeno na lidské přirozenosti a na rozdíl od přátelství za účelem prospěchu, přirozeně vede člověka ke konání dobra.²⁷ Podle Cicera je tedy přátelství přirozeným jevem. Po většinu výkladu Cicero hovoří pouze o dokonalém přátelství, které vzniká ve vztahu dvou lidí se stejnými zájmy a podobným dobrým (ctnostným) charakterem. Sice ve svém výkladu nezavrhuje vztah, ve kterém se dva jedinci mohou svým charakterem lišit, avšak nepřipouští, aby bylo možné přátelství mezi zlými lidmi, neboť podmínkou pro vznik přátelství je dobro a ctnostný charakter.²⁸ Nečestné jednání považuje za nemorální a v rámci přátelství za nepřijatelné, neboť jak již bylo zmíněno, ctnost (morální jednání) je příčinou vzniku přátelství a bez ní nemůže existovat. Na konci rozmluvy Cicero uvádí, že pouze ctnost svou stálostí udržuje přátelství, a při střetu dvou shodných či podobných ctností vzniká buď láska, nebo přátelství, které je možné pouze při vzájemné náklonosti mezi dobrými lidmi.²⁹

2.3. Dobro a ctnosti

V souvislosti s pojednáním o tom, jak Platón a Aristotelés vykládají přátelství, je možné narazit na etiku ctností a dobra, jež jsou hojně užívanými a propracovanými termíny u obou autorů. Jelikož se v této práci objevují zmínky o souvislostech přátelství a dobra, resp. jak se s dobrem a ctnostmi pojí, je třeba tyto pojmy částečně upřesnit.

K vyložení ctnosti poslouží tvrzení filosofa Edmunda Lodewijka Pincoffsa, který se domnívá, že ctnosti hrají významnou roli při rozhodování se, jaké osoby budeme vyhledávat a jakým se vyhneme. Jako společenství tvorové vyhledáváme společnost jiných lidí za nějakým specifickým účelem, a tento účel je také determinantem, jaké ctnosti od nich

²⁶ CICERO. *Tuskulské hovory, Cato starší o stáří, Laelius o přátelství*, s. 310, 320 – 321.

²⁷ Tamtéž, s. 317 – 18.

²⁸ Tamtéž, s. 310.

²⁹ Tamtéž, s. 346 – 48.

budeme očekávat.³⁰ Pro srovnání uvádím definici uvedenou ve *Slovníku spisovné češtiny*, kde se píše o ctnosti jako o kladné mravní vlastnosti, která je společensky oceňovaná.³¹

Za soudobého představitele morální filosofie považuji za vhodné uvést skotského filosofa Alasdaira MacIntyru, který podává svou představu o ctnostech ve vlivném a originálním díle s názvem *Ztráta ctnosti*. Ve svém díle MacIntyre navazuje na Aristotela a jeho specifický výklad ctností. Jeho koncepce se pak primárně zakládá na výkladu ctnosti, jakožto prostředku k získání dobra, avšak obecná ctnost ani obecné dobro neexistuje. Ctnost musí být brána jako konkrétní prostředek k dosažení konkrétního dobra. A právě onou konkrétností, jak bude popsáno dále, se zabýval již Aristotelés ve své *Etice Nikomachově*.³²

Jistá představa o tom, co je to ctnost, byla tedy nastíněna a uchopena jako pozitivní vlastnost, kterou člověk může během života získat. Jak je to ale s dobrem, jak jej můžeme dosáhnout?

Robert Spaemann ve své knize *Štěstí a vůle k dobru* uvádí, že zájem o druhého člověka souvisí s touhou a přáním dosáhnout vlastního štěstí. Avšak tento, řekněme, povinný zájem na tom, jak se druhému daří, je závislý pouze na náhodné (jednostranné) sympatii, kterou k druhé osobě někdo chová. Taková sympatie může posloužit k definici jednoho z druhů lásky, která se však v rámci tématu dobra jeví jako morálně neuchopitelná – nelze přeci nikomu nakázat, aby miloval či se radoval. Jelikož by se jednalo o vášň, kterou neovládáme a nemůžeme za ni, nelze ji pokládat za základní strukturu rozumové bytosti, neboť pouze rozumové bytosti mohou pociťovat vůli k dobru – zvíře jedná jen na základě pudů a žádostí. Vůle k dobru předpokládá rozumnou bytost, která vše činí za nějakým účelem a cílem, která vyhledává dobré a příjemné – jen pro tuto bytost lze chtít dobro. Směrování k něčemu, co je prospěšné pro druhého, můžeme nazvat vůlí k dobru.

U tendence projevovat jiné osobě úctu můžeme mluvit i o lásce k druhému, kterou lze rozlišit buď jako žádostivost, či vůli k dobru. Pokud druhého miluji a beru ho jako součást svého světa, zejména pro potěšení z jeho společnosti, či pro rozkoš, pak hovoříme o žádostivé lásce k druhému. Avšak pokud ten druhý, který je milován, funkci této lásky

³⁰ RACHELS, James. *The elements of moral philosophy* [online]. 4. vyd. Boston: McGraw-Hill, 2003, s. 176 [cit. 12.1.2021]. ISBN 0-07-247690-7. Dostupné z: <https://www.academia.edu/16075057>.

³¹ MEJSTRÍK, Vladimír (ed.). *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky* [online]. 3. opr. vyd. Praha: Academia, 2003, s. 44 [cit. 12.1.2021]. ISBN 80-200-1080-7. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:60fbcbe0-4567-11e4-8113-005056827e52?>

³² MACINTYRE, Alasdair C. *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*. Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 176. ISBN 80-7298-082-3.

nenaplnuje, pak taková láska upadá.³³ Pokud budeme jednat jen z lásky k sobě samým, nedojdeme k poznání sebe sama a neporozumíme ani tomu, co třeba znamenáme pro druhého.

Láska k druhé osobě může vyvolat zájem o probuzení k vlastnímu bytí sama sebou – pokud si začneme uvědomovat, co znamenáme pro druhého, může nám to pomoci i v sebeuvědomění si sebe sama. Z toho vyvstává motiv, že druhého nemáme milovat kvůli jeho vlastnostem, které se nám zdají být užitečné, ale máme ho milovat kvůli němu samému. A „milovat někoho kvůli němu samému“ můžeme považovat za skutečnost, která v sobě skrývá název přátelství, neboť „*přítel je ten, kdo je milován kvůli němu samému*.“³⁴ Druhý pro mne tedy nemá být významný tím, co pro mne znamená, ale spíše tím, co je on sám o sobě. Kdybychom jednali pouze na základě toho, co nám přátelství s druhým přinese, tento vztah by pravděpodobně trval jen krátce a vše by nám také zůstalo skryto. Nedokázali bychom vnímat „*sebe sama jako druhého z pozice druhého* [...]“³⁵, a druhého vidět jako někoho, s kým jsme se zcela ztotožnili, někoho koho považujeme za „druhé já“.

V přátelství nám nejde jen o naše vlastní dobro, ale i o dobro toho druhého, a to zejména v případě, kdy jsou přátelstvím spojováni lidé na základě podobnosti, ti, které pohání stejná touha po ctnosti, a tak tyto přátelé hledají dobro toho druhého – výsledný vztah představuje přátelství. V takové úvaze je pak hlavní myšlenkou to, že nejen já jsem dobrý – a proto musím být dobrý i pro mého přítele – ale že přeji dobro i pro mého přítele.³⁶ Spaemann tvrdí, že dle Aristotela je přátelský vztah možný pouze mezi lidmi se vzájemnou vůlí k dobru, kterou zaměřují jeden na druhého, neboť oba přijali dobro jako něco obecně platného.³⁷ Oba chtějí něco, co je jim společné a tak mohou být přáteli.

³³ SPAEMANN, Robert. *Štěstí a vůle k dobru. Pokus o etiku*. Přeložili M. Stretti a M. Zajíček. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 106 – 111. ISBN 80-86005-01-0.

³⁴ Tamtéž, s. 112.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ STERN-GILLET a GURTLER (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. X [cit. 16.01.2021].

³⁷ SPAEMANN. *Štěstí a vůle k dobru. Pokus o etiku*, s. 112.

3. Platónovo a Aristotelovo pojetí přátelství

V této kapitole představím myšlenky dvou antických myslitelů, Platóna a Aristotela, jejichž filosofie přátelství se nám dochovala v podobě ucelených textů. Pro snadnější sledování případné myšlenkové návaznosti jsem pojala postup následujícího výkladu přátelství u Platóna chronologicky skrze jeho díla – postupuji od nejstaršího díla po to nejmladší. U Aristotela je pro snazší orientaci výklad přátelství interpretován ve formě jednotlivých témat, které v jeho pojetí s tímto tématem úzce souvisí. Také, jak uvidíme níže, Aristotelovy dvě stěžejní díla, *Etika Nikomachova* a *Etika Eudémova* se v teorii o přátelství často shodují. *Etika Eudémova* je v určitých částech úvahy pojata systematictěji, avšak *Etika Nikomachova* ji zas o některé poznatky doplňuje. Z tohoto důvodu budu obě *Etiky* vykládat paralelně, aby nedocházelo k duplicitě stejných myšlenek a interpretací.

3.1. Platón

Platón (427 – 347 př.nl.) je bez pochyby jedním z nejznámějších a nejvlivnějších filosofů všech dob. Ve svých dílech projednává intelektuální témata své doby, ale otázky, které klade, jsou tak hluboké, a strategie, které používá k jejich vyřešení tak sugestivní, že zaujatí čtenáři následujících generací byli ovlivněni jeho filosofickou prací až do dnešní doby.³⁸ Mezi relevantní dialogy, ve kterých se Platón zabývá tématem přátelství/lásky, patří: *Lysis*, *Faidros*, *Symposion*, *Zákony* a *Ústava*.

Na začátku jsme si vyložili rozdíly mezi některými pojmy, které v době starověkého Řecka vyjadřovaly přátelství či lásku. Avšak u Platóna nastává potíž v tom, že téměř vždy slučuje pojmy *erós* a *filia*. Je tedy velmi obtížné jeho dialogy analyzovat pouze na základě překladu, a v našem případě, objasnit a vyložit samotné přátelství. Při výkladu vybraných dialogů bude poukázáno na sekce, kde je diskutováno přátelství (*filia*), potažmo láska (*erós*) – v některých případech se však nedají termíny *erós* a *filia* zcela oddělit.

Zejména pak u dialogu *Symposion* nastává specifická potíž v tom, že i přesto, že je spolu s *Faidrem* považován za text věnovaný lásce (*erós*), tak podle některých autorů není vhodnou úvahou pro výklad přátelství.³⁹ I přesto, že je celý dialog protkán řečmi o lásce

³⁸ KRAUT, R. Plato. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Úvod [cit. 04.01.2021].

³⁹ GRAYLING, Anthony C. *Friendship* [online]. London: Yale University Press, 2013, s. 29 [cit. 05.01.2021]. ISBN 0300175353. Dostupné z: <http://library.lol/main/34F499E8A92FEFD2AABB0C5B2910536B>.

a chvalořečmi na Eróta, není v Sókratově ústřední řeči o *erótu* dosaženo závěru, že by hovořil o vztahu dvou lidí, což je zde bráno jako podstata přátelství.⁴⁰ Anthony Grayling tvrdí, že ani v souvislosti se všední láskou v *Symposiu*, ani v metafyzické verzi vyjádření lásky, není přátelství zohledněno. *Erós* je v dialogu koncipován tak, aby vytvářel jakýsi přechod mezi morální a intelektuální touhou – nejedná se o vztahy mezi lidmi, ale mezi myslí a představami, nad kterými rozjímají – a *filia* se z tohoto hlediska zdá být nezáživnou a druhořadou.⁴¹

Z úsporných důvodů budu dialogy *Zákony* a *Ústava* prezentovat pouze skrze relevantní pasáže, ve kterých je zmíněno přátelství. Jedná se o dialogy, které se ne zcela věnují tématu přátelství či lásky, a oproti ostatním zmíněným dialogům, které se většinou také ne úplně celé zabývají problematikou přátelství, v nich můžeme nalézt jen krátké úseky týkající se přátelství.

3.1.1. Lysis

Tento dialog z Platónovy rané tvorby začíná Sókratovou cestou z Akademie do Lykeia, při které potkává Hippothala a Ktésippa a další mladíky, kteří míří do palaistry. Hippothalés Sókrata žádá, aby se k nim připojil a vedl s nimi debatu, načež se Sókratés dozvídá, že je Hippothalés zamilovaný do jiného chlapce, a sice do Lysida, který bude v palaistře přítomen.⁴² Zde začíná rámec dialogu s myšlenkou o erotické lásce, která provází celou úvodní pasáž dialogu. Sókratés se Hippothala ptá, zda ví, jak má milovník (milující) mluvit o milovaném. Poté se Sókratés dozvídá, že je Hippothalés krásným Lysidem tak okouzlen,⁴³ že pro něj skládá básně a chvalozpěvy, za což je Sókratem pokárán. Sókratés toto počínání považuje za špatný způsob, jak se zalíbit atraktivnímu protějšku, a udává pro to dva důvody. 1) Pokud milující chválí svého milovaného dříve, než si je jist, že jeho protějšek své city opětuje, může v případě nenaplnění vztahu dojít k posměchu za přílišné velebení milovaného. 2) Vychvalování milovaných osob vede pouze k jejich domýšlivosti a aroganci, což může zapříčinit obtížnější získávání milovaného. Hippothalés tedy Sókrata žádá o radu, co by měl udělat nebo říci pro to, aby se milovanému zalíbil. Sókratés na to

⁴⁰ PLATÓN. *Symposion*. 6. opr. vyd. Přeložil F. Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2005, 201d – 212c. ISBN 80-7298-139-0.

⁴¹ GRAYLING. *Friendship* [online], s. 29 – 30 [cit. 05.01.2021].

⁴² PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*, 203a – 204d.

⁴³ Hippothalés je Lysidovou vnější krásou natolik uchvácen, že nevidí jeho vnitřní (charakterové) nedostatky. Srov. ctnostného charakteru viz ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 5, 1157a10 – 12; CICERO. *Tuskulské hovory, Cato starší o stáří, Laelius o přátelství*, s. 310.

reaguje tím, že on sám povede s Lysidem řeč a názorně tak Hippothalovi ukáže, o čem by se měl hovor mezi milujícím a milovaným vést.⁴⁴

Jak již bylo zmíněno, v celé úvodní pasáži se setkáváme s rysy erotické lásky, v rámci které milující musí být milován tím, koho miluje, což je podle A. Havlíčka pouhý důsledek nedostatečného rozlišování pojmů *erós* a *filia*. Při přesunu k rozmluvě s Lysidem (sekce 207c) dochází k jisté změně používaných výrazů (již je užíváno výrazů jako jsou *filia*, *filos*, *fileo* nebo *filein*) a až do konce jejich rozmluvy se hovoří o přátelství.⁴⁵

Sókratés se tedy společně s ostatními přesouvá do palaistry, kde svou rozpravu začíná dotazem na Lysidův poměr k rodičům. Na otázku, zda ho mají rodiče velmi rádi a přejí mu štěstí, Lysis odpovídá kladně, načež Sókratés přichází s tvrzením, že pokud je člověk šťastný, mělo by mu být dovoleno dělat si, co chce (cokoli ho činí šťastným). Avšak Lysidovi jsou v domácnosti některé úkony odepřeny a může jednat za podmínek podobných otroku, neboť otroci si též nemohou dělat cokoli chtějí. Nemůže tak být zcela svobodný, ani užitečný, jelikož nemá dostatečné znalosti a bez vědění není ani moudrý. A ten, kdo není moudrý, nemůže být jinému milý, ani být přítelem, jelikož nikomu nepřinese žádný užitek. Jestliže je ale člověk moudrý, je tím pro ostatní užitečný, a může být přítelem komukoliv, kdo ho bude za užitečného považovat.⁴⁶

Po této pasáži se již rozprava ubírá směrem hlavního tématu dialogu, a sice: „*Když někdo někoho miluje, kdo se komu stává přítelem, milující milovanému, či milovaný milujícímu?*“⁴⁷ Jsou lidé přáteli pouze v případě, že se vzájemně milují, nebo stačí, když miluje pouze jeden? Lidé se nemohou stávat vzájemně přáteli, neboť může docházet ke stavu, kdy milovaný nemusí opěťovat city milujícího, či ho může dokonce i nenávidět. Člověk nemůže být přítelem někomu, koho nenávidí. Jeden tedy miluje, druhý je milován.⁴⁸

S touto linií argumentů přichází významná pasáž s výkladem o vzájemnosti lásky, ve které Sókratés pronáší:

„Tedy nejsou ani přátelé koní, když jich koně na oplátku nemilují, ani přátelé křepelek, ani zase přátelé psů a vína a tělocviku, ani přátelé moudrosti,

⁴⁴ PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*, 204e – 206c.

⁴⁵ HAVLÍČEK. „Věci přátel jsou společné“. In: HAVLÍČEK, Aleš (ed.). *Platónův dialog Lysis: sborník příspěvků z platónského symposia konaného v Praze ve dnech 20. – 21. října 2000*. s. 53.

⁴⁶ PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*, 206e – 210d.

⁴⁷ Tamtéž, 212a – b.

⁴⁸ Tamtéž, 212b – c.

filosofové, jestliže jich moudrost na oplátku nemiluje. Nebo snad každý z těchto druhů lidí miluje tyto předměty, aniž jsou přátelské [...].“⁴⁹

Poté uvádí možnost, že i přesto, že nás tyto předměty nedokážou milovat, to ještě nutně neznamená, že by neměly být milovány. Milovaný může být milován bez ohledu na to, zda je jeho láska opětována, a podobně se dá tvrdit to samé o někom, kdo je nenáviděn, neboť ten může být pořád milován osobou, kterou nenávidí. Nicméně to by pak muselo nutně znamenat, že lidé milují své nepřátele a nenávidí své přátele, což je považováno za nemožnost.⁵⁰

Možnost, kdy se přítelem stává milovaný milujícímů můžeme vyloučit, jelikož je nemyslitelné, aby v případě, že milovaný nenávidí milujícího, byl milovaný přítelem milujícímu, ale milující by byl nepřitelem milovaného. Je naprosto nepřipustné, aby někdo mohl „být příteli nepřitelem a nepřiteli přítelem.“⁵¹ Obrácená situace, kdy se přítelem stává milující milovanému, je též zavržena, neboť se opět může stát, že jeden může být přítelem a druhý nepřitelem.⁵²

Po tomto výkladu o nemožnosti vzniku oboustranného přátelství se rozprava obrací k polemizování o původu přátelství v rovnosti a podobnosti. Sókratés tento nový přístup uvádí na citaci básníků, kteří říkají, že „[...] bůh, sváděje je k sobě navzájem [...] neboť zajisté bůh vždy rovného k rovnému vede [...].“⁵³ Dle jejich mínění tedy bůh vytváří přátele a spojuje je navzájem na základě jisté podobnosti. Na druhou stranu ale Sókratés tvrdí, že teze „rovný k rovnému“ nelze aplikovat na špatné lidi, neboť špatní (zlí) lidé nebudou vycházet s jinými špatnými lidmi, protože by se navzájem dopouštěli křivd – nemohou tak být přáteli nikoho – a spíše se stávají nepřáteli. Sókratés dokonce přichází s myšlenkou, že zlí lidé jsou svou nestálostí tak rozdílní, že si nejsou podobní ani sami se sebou a nemohou tak být ani podobní, ani přáteli jiným špatným lidem.⁵⁴

Po výkladu o nemožnosti přátelství u zlých lidí nám zůstávají lidé dobří, u kterých je však přátelství založené na podobnosti také nemožné, neboť dobrý člověk podobnému dobrému není k žádnému prospěchu ani užitku; a pokud si nejsou vzájemně prospěšní,

⁴⁹ PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*, 212d – e.

⁵⁰ Tamtéž, 212e – 213b.

⁵¹ Tamtéž, 213b.

⁵² Tamtéž, 213c.

⁵³ Tamtéž, 214a.

⁵⁴ Tamtéž, 214a – 214d.

nemohou si být ani milí.⁵⁵ Vyloučíme-li podobnost – kdy se předpokládá, že je člověk zcela dobrý, zůstane nám jen dobro samo o sobě – dojdeme opět k závěru o nemožnosti vzniku přátelství, neboť dobrý člověk je sám soběstačný, a tudíž nemá v ničem jiném zalíbení (*agapé*) a nic nepotřebuje, tedy ani přátele.⁵⁶

Další námitkou proti přátelství založeného na podobnosti je, že podobné podobnému je nepřitelem, neboť ty nejpodobnější mají mezi sebou nejvíce svárů a závidí si.⁵⁷ Diskutující se shodují, že příčinou vzniku přátelství je odlišnost, nikoli podobnost – i toto tvrzení je však vyvráceno. Pokud by opak toužil po opaku a ne potom, co je mu podobné, znamenalo by to pak, že je možné přátelství mezi přítelem a nepřitelem, což bylo v předchozí diskuzi již zamítnuto.⁵⁸ Pokud by odlišnost skutečně byla příčinou přátelství, pak nepřátelství by bylo tím největším protikladem přátelství. A jak již zaznělo, přítel nemůže být přítelem svému nepříteli.

Následně Sókratés přichází s výčtem variací, kdy se diskutující shodují, že přítelem nemůže být ani dobrý dobrému, zlý zlému, ani dobrý zlému. Přichází tedy s novou teorií, a sice, že přátelství může být mezi někým, kdo je neutrální, tedy ani dobrý ani zlý, a mezi někým, kdo je dobrý. Jako příměr něčeho neutrálního Platón používá nemocné tělo. Když je tělo nemocné (má v sobě zlo) touží po uzdravení, a tudíž je přítelem medicíny (dobro). V tomto případě je příčinou přátelství zlo (nemoc) a účelem dobro (uzdravení), kterého chce nemocné tělo dosáhnout.⁵⁹

Po další úvaze si však Sókratés uvědomuje, že tato teorie také není zcela uspokojivá, neboť se zakládá na přítomnosti zla a je nepřijatelné, aby příčinou něčeho dobrého bylo něco špatného a nemilého. Pokud z úvahy odebereme zlo (nepřítele), jakožto příčinu vzniku přátelství, znamenalo by to, že příčina zmizí a poté není možné, aby dál trvalo to, co díky ní existovalo (přátelství).⁶⁰

Posléze Sókratés navrhuje poslední hypotézu, kdy je za možnost příčiny přátelství zlo nahrazeno žádostí. Člověk touží po tom, čeho se mu nedostává, co je mu odnímáno, a to, co postrádá, je mu v jistém smyslu vlastní a příbuzné, neboť pokud po něčem vášnivě

⁵⁵ PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*, 214d – 215a.

⁵⁶ PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*, 215a – b; HAVLÍČEK. „Věci přátel jsou společné“. In: HAVLÍČEK, Aleš (ed.). *Platónův dialog Lysis: sborník příspěvků z platónského symposia konaného v Praze ve dnech 20. – 21. října 2000*. s. 56.

⁵⁷ PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*, 215d.

⁵⁸ Tamtéž, 215c – 216b.

⁵⁹ Tamtéž, 216c – 217c, 219b.

⁶⁰ Tamtéž, 220c – 221c.

toužíme, musí nám to být milé, ať už je to něco dobrého i zlého. V rámci přátelství tedy člověk touží po někom jiném právě proto, že je jeho touha jakousi formou vášně (přízně). Pokud se shodneme, že to, co nám je příbuzné, se liší od toho, co nám je podobné, pak je žádost příčinou přátelství. Ale jaký je rozdíl mezi podobným a příbuzným? Můžeme nějaký vůbec určit? Pokud není žádný, a příbuznost s podobností jsou to samé, pak se celý argument vrací k již položené otázce, zda může podobný být přítel podobnému – což již bylo pojato za neúčinný přátelský vztah. Rozdíl mezi podobným a příbuzným není určen. Platón pouze uvádí, že dobré je příbuzné dobrému, zlé zlému, čímž se opět vrací k úvaze, která již byla dříve zamítnuta.⁶¹

V celém dialogu *Lysis* Platón řeší různé formy přátelství, konkrétně přichází s několika možnými řešeními na prvotní otázku „kdo je komu přítelem“. Ačkoli je během diskuze vzneseno mnoho otázek, většina z nich zůstává nezodpovězena a tak dialog končí aporií. Spíše než definice „co je přátelství“ (*filia*) se řeší přátelství z hlediska možných/nemožných, užitečných/zbytečných vztahů mezi přáteli.

3.1.2. **Faidros**

Dalším dialogem zabývajícím se přátelstvím, resp. láskou (*erós*) je *Faidros*. I přesto, že se dialog z velké části točí kolem motivů lásky, najdeme v něm i charakteristické rysy vztahů, které můžeme považovat za přátelství. Jak dále uvidíme, typologie přátelských vztahů ve *Faidrovi* se dosti shoduje s charakteristikou přátelství v dalších Platónových dialogích (*Lysis*, *Zákony*). V dialogu jsou popsány různé typy lásky, resp. přátelství. Konkrétně se vymezení přátelství věnuje v první a druhé Sókratově řeči. V první řeči je výklad lásky pojat podobně, jako v řeči Lysida, s tím rozdílem, že Platónův výklad ústy Sókratovými je lépe uspořádán. Začíná definicí lásky, poté předkládá, v čem spočívá škodlivost lásky. Druhá řeč je proložena úvahou o převtělování a opeřování duše s výkladem prospěšnosti lásky a definováním přátelství.

Dialog se odehrává za hradbami města, kde se setkává Sókratés a Faidros, kteří spolu následně vedou rozmluvu nad sepsanou řečí řečníka Lysida. Faidros Sókratovi čte Lysidovu řeč v naději, že ji bude Sókratés chválit jako on. Namísto chvály ji Sókrates vytýká obsahové vady a po neústupném přesvědčování od Faidra pronáší svou řeč, která víceméně kopíruje Lysidův výklad, jen ji lépe a systematictější formuluje. *Lysis* ve své řeči radí mladíkovi,

⁶¹ PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*, 221d – 223b.

aby byl po vůli toho, kdo jej nemiluje, jelikož ten, který jej miluje, ho odvrací od přátel. Po výčtu zla z oslabování ukazuje, jaký mohou mít milující prospěch z toho, když jsou po vůli nemilujícího, neboť ti, kterým je nabídnuta láska,⁶² jsou stále vděční.

Z jeho řeči vyplývá, že milující (emočně ovlivněn) by měl být raději po vůli nemilujícího (emočně stabilního), neboť ten není oslaben afektem lásky a dokáže ve vztahu jednat uváženě a rozumně. Naproti tomu milující, který není zcela schopen ve vztahu jednat uměřeně, se snaží nemilujícímu co nejvíce zavděčit, čehož může posléze litovat a odnést si jen nešťastnou vzpomínku. Většina milujících také spíše touží po tělesných žádostech, než po duševních kvalitách svého přítele (milovaného), což může později způsobit potíže a případně i konec přátelství – zejména v případě, že milujícímu později zjištěná povaha milovaného „nevyhovuje“. Pevné a trvalé přátelství nemá původ v žádosti, ale v uměřenosti milovaného a ochotě poznat vnitřní kvality milujícího.⁶³

První Sókratova řeč začíná vymezením pojmu lásky, jakožto žádosti, která je vedena krásou těl. Výklad je stavěný na dvou protichůdných složkách lidského jednání, kdy může jednou převažovat jedna, někdy druhá, či jsou obě v rovnováze. Jedná se o uměřenost a bujnost. Uměřenost je ta racionální složka, která vychází z rozumu a při převaze vede k ctnostnému životu směřujícímu k nejvyššímu dobru. Bujnost jako iracionální složka převažuje v případě, kdy v nás vítězí touha po slastech, neboť vychází z žádosti a rozkoše.⁶⁴

Prvním druhem přátelství, které Sókratés vykládá, je přátelství žádostivé („filotimické“⁶⁵), které se vyznačuje asymetrickým vztahem mezi milujícím a milovaným. Milující je krásou milovaného a touhou po něm ovlivněn pouze krátce a jelikož milovník nesnese (je mu to protivné), aby byl jeho miláček po fyzické i psychické stránce lepší, či si byli rovni, vždy bude usilovat o to, aby byl milovaný slabší, podřadnější, bázlivý atd. Milujícího těší činit ze svého miláčka zdroj svých slastí a oslabovat ho, neboť milovaný nic nenamítá a je milujícímu dále po vůli. Zarputilá žárlivost milujícího také vede k bránění miláčkovi ve všech možných stycích s okolím, jelikož rodinu a příbuzné pokládá za narušitele vztahu, který s milovaným má – okolní vztahy by ho mohly okrádat o čas, který by jinak trávil se svým miláčkem. S oslabováním se také pojí závist jakéhokoli jmění

⁶² Hovoříme zde o lásce mezi muži v antickém Řecku, konkrétně mezi [starším] učitelem a jeho [mladým] žákem.

⁶³ PLATÓN. *Faidros*. Přeložil F. Novotný. 7. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2014, 227a – 237b. ISBN 978-80-7298-510-4.

⁶⁴ Tamtéž, 237d – 238a.

⁶⁵ Viz ŠPINKA, Štěpán. *Duše a krása v dialogu Faidros: duše a řeč II*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 137. ISBN 978-80-7298-390-2.

a majetku milovaného, neboť v případě, že má milovaný zabezpečené finanční zázemí, může být pro milujícího obtížné dosáhnout dychtěného vztahu s jeho miláčkem.⁶⁶

Po čase, kdy milovníkova touha po miláčkovi odezní, nastupuje namísto žádostivé bujnosti rozumová uměřenost (racionální složka). Milovaný o této proměně neví a nadále od milovníka očekává stejnou míru lásky a náklonnosti – ta mu však již není dopřána a dochází tak k rozpadu přátelství ze strany milujícího, který ze samého studu (za to, co dříve činil) nemá odvalu vztah nadále udržovat a až tehdy milovaný poznává, že měl být raději po vůli nemilujícímu, nežli milujícímu.⁶⁷

Charakteristika žádostivého přátelství je projednávána i ve druhé Sókratově řeči, kde je posléze vykládán i druhý typ přátelství, který je definován jako filosofické přátelství.⁶⁸ Pro vysvětlení podstaty obou typů přátelství je předložen mýtus o okřídleném spřežení s vozatajem, který je znám jako metafora pro strukturu lidské duše. Duše se skládá ze tří částí, které jsou reprezentovány vozatajem, dobrým a zlým⁶⁹ koněm. Vozataj představuje rozumovou část, jeden kůň (dobrý) vznětlivou a druhý (zlý) žádostivou část duše.⁷⁰

Oproti prvnímu typu přátelství je to druhé pojato jako božská láska. Platón zde hovoří o šílenosti, která je představena jako božské krásno, jako něco co je krásnější než rozumnost, která vzniká od lidí. Milující je touto božskou šíleností veden k touze po kráse skrze lásku.⁷¹ Láska je nyní míněna jako specifická forma rozpomínky – duše se po spatření tělesné krásy snaží rozpomenout na pravou krásu (ideu krásy, kterou nahlížela na hřbetu světa).⁷² Platón rozlišuje dva typy lásky: 1) Ta, o které se píše v první Sókratově řeči, která vzniká záměnou. Duše není schopná porozumět vlastní rozpomínce, nedokáže odlišit obraz krásy (tělesná) od krásy samotné (pravá). 2) Pravá láska, která vzniká když naše duše spatří tělesnou krásu a je schopna přejít od pouhého obrazu k ideji krásy.⁷³ Naše [nesmrtelná] duše se tedy v lidském světě snaží o dokonalé poznání, o nahlížení ideje krásy (kterou již poznala) skrze její pozemský obraz. Podle Platóna je ten, kdo miluje krásno, a podílí se na výše popsané šílenosti, milovníkem.⁷⁴ Podstatou této řeči je, že šílení lásky není nic špatného, ba naopak. Pokud s láskou náležitě pracujeme a zvládneme ji, přinese naší duši prospěch v tom,

⁶⁶ PLATÓN. *Faidros*, 238c – 240a.

⁶⁷ Tamtéž, 240e – 241b.

⁶⁸ Tamtéž, 256a – b.

⁶⁹ Duše bohů nemají zlého koně, oba koně jsou ušlechtilí, krásní a vozka je zvládá dobře, viz *Faidros* 246b.

⁷⁰ PLATÓN. *Faidros*, 246a – b; 247b – d.

⁷¹ Tamtéž, 244b – c.

⁷² Tamtéž, 249c.

⁷³ Tamtéž, 250a – b; 251a – b.

⁷⁴ Tamtéž, 249d – e.

že ji povede k opeření a k návratu do původního stavu (do průvodu bohů). Prospěšnost lásky můžeme chápat jako překonání zaslepenosti spojenou s pozemskou tělesností, a to v souvislosti se dvěma rovinami. 1) První rovina se týká vnitřního uspořádání duše, kdy se zmíněné překonání projevuje zkrocením zlého koně. 2) Druhou je rovina individuálních vztahů mezi dušemi a překonání zaslepenosti se projevuje vznikem přátelství. Přátelství je soustředěno na vztah dvou individuálních duší, avšak povaha lásky, popisována Sókratem, nevyklučuje vícero přátelství. Pokud přátelství vzniklo ze základu lásky, není univerzální povahy, neboť vzniklo mezi dušemi, které následovaly jednoho stejného boha, ale přátelský vztah se spřízněnou duší nezakazuje přátelství s dalšími podobnými dušemi.⁷⁵

U tohoto typu lásky, resp. přátelství, se však nejedná o asymetrický vztah, jako tomu je u prvního typu. Milující se pokouší o nalezení intelektuálně (filosoficky) nadané osoby, skrze kterou by mohl rozvíjet své filosofické umění, a mohl tak (i s milovanou osobou) dojít blaženosti a nahlížet ideje.⁷⁶ Filosofické přátelství vzniká tehdy, když nadvládu získají lepší složky lidské duše (dobrý kůň) a jsou-li duše vnitřně uspořádané, neboť pouze tak mohou přátelé žít blaženě a v harmonii. Jejich duše se na konci života třikrát opeřují a poté vstupují do průvodu bohů.⁷⁷

Žálostiví přátelé jsou lidé s rozpolcenou duší, s povahou špatného koně, který ale nezíská nadvládu, díky čemuž dochází k tomu, že přátelství trvá, i když láska polevila. Od filosofických přátel se liší tím, že za života nedosáhli blaženosti, žili pouze „šťastně“, a po smrti dojde u jejich duše pouze k náběhu k opeřování. Jednou však za svou lásku perutí dostanou.⁷⁸

3.1.3. Symposium

Symposion je jediným Platónským dialogem, jehož ústředním tématem je bůh, konkrétně je většina dialogu zasvěcena chvalořečem na Eróta, samotného boha lásky. A podle Mary Nichols se nejednalo o stejného boha, jakým byli bohové Olympu. Na rozdíl od těchto bohů, má jméno Erós obecný význam a v několika projevech účastníci sympozia prezentují lásku jako druh duševní, či dokonce kosmické síly. Z projevů se může také zdát, že Eróta považují za nejsvrchovanější z bohů, čímž poněkud shazují samotného Dia a jeho označení „otce bohů a lidí“. Pokud je tomu skutečně tak, že účastníci *Symposia* navrhuji

⁷⁵ ŠPINKA. *Duše a krása v dialogu Faidros: duše a řeč II.*, s. 129 – 130.

⁷⁶ PLATÓN. *Faidros*, 252e – 253a.

⁷⁷ Tamtéž, 256a – b. Srov. ŠPINKA. *Duše a krása v dialogu Faidros: duše a řeč II.*, s. 137.

⁷⁸ PLATÓN. *Faidros*, 256c – e.

nového boha či vyzdvihují nového vládce bohů a lidí, pak je Platón vykresluje v činění stejné „špatnosti“ – zavádění nových božstev – ze které byl později Sókratés obviněn a popraven. Zejména v dramatickém představení Alkibiada a jeho žárlivého přednesu si lze povšimnout, jak Platón zdůrazňuje obvinění vůči Sókratovi z bezbožnosti a kažení mládeže.⁷⁹

Obsah *Symposia* je Apollodorem vyprávěn až o mnoho let později, než se udála samotná sešlost. Narativ vypráví na základě příběhu, který slyšel od Aristodama, který byl na oslavě Agathóna přítomen osobně. Příběh začíná setkáním Aristodama s nezvykle upraveným a zkrášleným Sókratem, který se chystá na oslavu k Agathónovi. Důvodem Sókratova upraveného vzhledu je, že chce být krásný, když jde navštívit krásného. Naléhá na nezvaného Aristodama, aby ho na hostinu doprovodil, neboť „[...] k Agathónovi chodí dobří sami od sebe na hostiny.“⁸⁰ Po pronesení Homérova citátu „dva spolu jdouce touž cestou“ a následném přesvědčení Aristodama, se spolu vydají k Agathónovi, avšak Sókratés posílá Aristodama napřed a uzavírá se do svých myšlenek.⁸¹ Na oslavu přichází Sókratés uprostřed hostiny a usedá po boku Agathóna, se kterým se domlouvá na pozdějším poměření své moudrosti.⁸² Po večeři Eryximachos navrhuje, aby se namísto žíznivého pití pilo jen střídme a vedla se k tomu enkomia na Eróta. Faidros a Eryximachos se shodují, že Erós byl zanedbáván a nedostatečně obdarován hymny a oslavnými písněmi, a to i přesto, že se jedná o tak velikého boha. Všichni účastníci hostiny následně souhlasí s návrhem vést co nejkrásnější chvalořeči o Erótovi.⁸³

Výklad chvalořeči každého jednotlivého řečníka by byl velmi zdlouhavý. Pro naše účely postačí zmínit pár slov o např. první a poslední z řečí. Faidros, který začíná jako první, praví, že Erós je mezi bohy i lidmi považován za nejstaršího boha, neboť nemá rodiče – byl jednou z prvních existujících věcí vůbec. Faidrova počáteční řeč plná chvály odhaluje jeho obdiv k soběstačnosti, neboť rodiče, kterým vděčíme za svou existenci, jsou známkou závislosti.⁸⁴ Dále uvádí, že Erós je příčinou našeho štěstí, neboť člověku umožňuje stát se

⁷⁹ NICHOLS, Mary P. *Socrates on friendship and community: reflections on Plato's Symposium, Phaedrus, and Lysis* [online]. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 25 – 28 [cit. 15.02.2021]. ISBN 978-0-511-48080-5. Dostupné z: <http://library.lol/main/D1019F14F0049B8B6104EED8A06A5D21>.

⁸⁰ PLATÓN. *Symposion*, 174b.

⁸¹ Citát z *Iliady* (X, 224) vyřčen Diomedem při přesvědčování Odysea, aby se s ním vplížil a přepadl trójský tábor, viz také PLATÓN. *Symposion*, pozn. 13; dle M. Nichols se při odkazování mohlo jednat o Sókratův náznak či obavu, že jde na nepřátelské území, viz. NICHOLS. *Socrates on friendship and community: reflections on Plato's Symposium, Phaedrus, and Lysis* [online]. s. 33-34 [cit. 18.02.2021].

⁸² PLATÓN. *Symposion*, 174d – 175e.

⁸³ Tamtéž, 176b – 178a.

⁸⁴ Tamtéž, 178a – b; NICHOLS. *Socrates on friendship and community: reflections on Plato's Symposium, Phaedrus, and Lysis* [online]. s. 36-37 [cit. 18.2.2021]. Srov. ARISTOTELEŠ. *EN*, VIII, 12, 1161a15- 20.

dobrým milovníkem, který své štěstí šíří dál skrze svého miláčka. Vztahy založené na lásce do mužů skrze stud vštěpují vedení dobrého života. Právě stud nás nutí vyhýbat se ošklivým věcem a činit jen věci krásné, zejména pro milovníky je důležité, aby je jejich miláček nespatriil při činění něčeho ošklivého, zbabělého či nečestného. Eros je tím, co milovníka naplňuje odhodláním položit za miláčka i život, spíše než aby ho zbaběle opustil.⁸⁵

Velmi výrazným proslovem o lásce se v dialogu prosadil Alkibiadés, který ve svém proslovu o lásce vlastně hovořil o svém milovaném [Sókratovi], do kterého je očividně zamilován.⁸⁶ Opět také nevypráví žádný obecný příběh o lásce, nýbrž zažitou zkušenost vztahu mezi milovníkem a jeho miláčkem. Zažil si, jaké to je těšit se z přítomnosti svého miláčka a být mu po vůli, avšak i přes všemožné nástrahy, kterými si snažil miláčka podmanit, skončil zklamán.⁸⁷ Alkibiadés připouští, že sám sebe oklamal a byl podveden tím, že o Sókratovi smýšlel jako o svém milovníkovi, ke kterému se svými „návrhy“ snažil co nejvíce přiblížit a učit se jeho moudrosti, což v podstatě dokládá větou:

„Myslil jsem, že je vážně zaujat půvabem mého mládí, a ten jsem proto pokládal za svůj poklad a neobyčejné štěstí, v domnění, že mi stačí jen být Sókratovi po vůli a hned uslyším všechno, co on ví; zakládal jsem si totiž neobyčejně na své kráse.“⁸⁸

Podle Alkibiada Sókratés předstírá, že je milovníkem, i když ve skutečnosti není, a také předstírá svou neznalost, i když nevzdělaný také není. Nezdá se mu Sókratův způsob milování, resp. lásky, jelikož po něm Sókratés netouží tak, jak tomu je u jeho dalších milovníků. Když Alkibiadés Sókratovi nabízí své sexuální služby oplátkou za jeho moudrost,⁸⁹ Sókratés popírá, že by byl obdařen takovou moudrostí, o které Alkibiadés prahne slyšet.⁹⁰ Líčí své pocity ze zrady a posměšků, když na svůj dotaz, zda je Sókratés jeho milovníkem, dostává vyjádření ve formě ironické odpovědi – Sókratés mu odpovídá, že „[...] budoucně budeme s rozmyslem konati to, co se bude zdát nejlepším pro nás i v této věci, i v ostatních.“⁹¹ Alkibiadés v jeho vyjádření slyší pouze odmítnutí a opovržení, nikoli

⁸⁵ PLATÓN. *Symposion*, 178c – 179b.

⁸⁶ Tamtéž, 222c. Srov. REEVE, C. D. C. Plato on Friendship and Eros. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. sec. 2 [cit. 19.2.2021].

⁸⁷ PLATÓN. *Symposion*, 215a – 219e.

⁸⁸ Tamtéž, 217a.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ NICHOLS. *Socrates on friendship an community: reflections on Plato's Symposium, Phaedrus, and Lysis*, s. 73-75.

⁹¹ PLATÓN. *Symposion*, 219a – b.

nabídku jiného druhu [přátelského] vztahu.⁹² I přesto, že Alkibiadés pronesl svůj dramatický proslov s příměsí výtek, žárlivosti na Agathóna, po jehož boku Sókratés při hostině ležel, a uvedení, že je Sókratés klamným milovníkem mnoha dalším mužům, nelze popřít skutečnost, že je Alkibiadés do Sókrata – i po všech údajných zradách a ponížení – stále zamilován.⁹³

Vztah Sókrata a Alkibiada ukazuje asymetrický vztah, o kterém bylo hovořeno již v souvislosti s výkladem dialogu *Faidros*, avšak asymetrie v *Symposiu* se v jisté podobě poněkud liší. Ve vztahu milujícího a milovaného je to nakonec Sókratés, kdo se stane objektem lásky (milovaným) a jeho mladí přátelé, resp. následovníci se stávají jeho milovníky.⁹⁴

Sókratův vztah s Alkibiadem je konkrétním případem Platónova literárního vyjádření „idealistického“ přátelství. A je tomu skutečně tak, že Sókratés úmyslně vyvolává Alkibiadovu emoční frustraci? Opravdu navzdory svým morálním a etickým názorům svého přítele úmyslně mate? Podle Christophera Gilla hraje Sókratés jakousi výchovnou hru erotické lásky, skrze kterou chce v nadaných mladých mužích vzbudit zájem. Ale činí to jen proto, aby mohl jejich očekávání ve vhodnou chvíli podkopat a rozrušit je tím, že neopětuje předpokládanou sexuální reakci stejnou měrou, resp. vůbec. Což v mladících posléze vyvolá pocity hněvu, zmatku, ponížení, ale i obdivu (jak bylo možné vidět u Alkibiada). Avšak tyto stavy a zkušenosti mají mladíky vést k tomu, aby přehodnotili své chápání lásky a znovu prozkoumali její význam a hodnotu.⁹⁵

Všechny chvalořeči účastníků hostiny jsou konkrétními příběhy prožitých lásek, které jsou maskovány za příběhy samotné lásky, jsou to příběhy o tom, co považují za krásné skryté za příběhy o tom, co je krásné. Pro Faidra a Pausania představuje obraz pravé lásky (typický milostný příběh) vybraný správný typ staršího milovníka a mladšího miláčka. Pro Eryximacha je obraz pravé lásky vykreslen skrze jeho milovanou medicínu a ostatní řemesla. Pro Aristofana je obraz takové lásky vylíčen ve slovech o komedii. Pro Agathóna se zas zrcadlí v tónech tragédie. Všichni tyto řečníci si však nejsou vědomi toho, že jejich vyprávěné milostné příběhy jsou samy o sobě projevy jejich vlastních lásek a všech

⁹² PLATÓN. *Symposion*, 218e – 219d.

⁹³ Tamtéž, 222a – 223a.

⁹⁴ ŠPINKA. *Duše a krása v dialogu Faidros: duše a řeč II.*, s. 136.

⁹⁵ MCCORMICK, Peter. Eros and „True Friendship“ in Plato's *Symposium*. In: HAVLÍČEK, Aleš a CAJTHAML, Martin (eds.). *Plato's Symposium: proceedings of the fifth Symposium Platonicum Pragense*. Prague: OIKOYMENH, 2007, s. 295 – 297; pozn. 12. ISBN 978-80-7298-293-6.

zvráceností, které vyjádřili. Myslí si, že jejich příběhy jsou pravdivou skutečností o lásce, ve skutečnosti jsou ale pouhými obrazy, jak se později dovídáme od Diotimy.⁹⁶ Ta v Sókratově řeči podává podrobný výklad o předmětech Erótovy touhy (dobro, krása, blaženost a nesmrtelnost), kterých je třeba k pochopení erótického vztahu a poučuje Sókrata o nejvyšším cíli lásky, kterým není pouhé sexuální spojení, ale čistá krása – a právě ta probouzí erótickou touhu. Láska (*erós*) je dle ní vyložena jako touha mít trvale dobro, tedy být blažený, čehož je u smrtelníků možné docílit rozením a plazením v krásnu, a to jak tělesným, tak duševním.⁹⁷ Ostatně k tomuto poznání lze dojít prostřednictvím Diotimina žebříku lásky, který začíná na stupni, kdy má člověk milovat pouze jedno tělo a v něm plodit krásné myšlenky. V dalším stupni má přecházet k lásce ke všem krásným tělům až dojde k přesvědčení, že láska duševní je hodnotnější než ta tělesná, což může poznat skrze krásu v činnostech a zákonech, a rozhodne se najít krásnou duši pro plazení ušlechtilých myšlenek, čímž nakonec dojde až k poznání idey krásy.⁹⁸

3.1.4. Ústava

Dialog *Ústava* se soustředí na konstrukci ideálního uspořádání spravedlivého státu, resp. na možnou strukturu nejlepšího (utopického) politického zřízení a založení nejlepší, dokonalé obce. Tento dialog, jehož ústředním tématem, jak bude popsáno níže, je rozdělení společnosti na tři různé vrstvy, se mimo jiné zabývá i modelem dokonalé obce, který je rozebírán prostřednictvím tří motivů, jimiž jsou rovnost a společná výchova mužů a žen, společné vlastnictví žen a dětí, a největším z témat jsou filosofové-králové.⁹⁹ Po prodiskutování charakteristik u prvních dvou témat spravedlivé obce je Sókratem vznesen argument s pokusem o vysvětlení obrazu dokonalé (spravedlivé) obce, který je pouhým modelem, jenž nám má umožnit odlišit povahu člověka spravedlivého a nespravedlivého.

⁹⁶ REEVE. Plato on Friendship and Eros. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. sec. 1 – 3 [cit. 19.02.2021].

⁹⁷ PLATÓN. *Symposion*, 204b – 207a; GÁL, Ota (nedatováno). Erós v dialozích *Symposion* a *Faidros*. *Česká platónská společnost* [online; 19.02.2021]. Dostupné z: <https://www.platonskaspolecnost.cz/platon-a-spisy/eros-v-dialozich-symposion-a-faidros>.

⁹⁸ PLATÓN. *Symposion*, 210a – d. Srov. FIEDLEROVÁ, Dominika. *Láska a „plazení v krásnu“ v Platónových dialozích Symposion a Faidros* [online]. Praha, 2013, s. 19 [cit. 01.03.2021]. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. MUDr. Štěpán Špinko, Ph.D. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/81183>.

⁹⁹ PLATÓN. *Ústava*, 457a – c; 472a; 473c – d; YUNIS, Harvey. The Protreptic Rhetoric of the Republic. In: FERRARI, Giovanni R. F. (ed.). *The Cambridge Companion to Plato's Republic* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 20 [cit. 23.02.2021]. ISBN 9780521839631. Dostupné z: <http://library.lol/main/7FE99E3F1348D3C8AE71FB02FBFF15F6>.

Někteří účastníci dialogu však považují Sókratovy modely za nemožné a směšné, a otevírají se tak možnosti pro další řeči o nedokonalé obci, možnosti a nemožnosti nejlepší obce atd.¹⁰⁰

Sociální organizace obce/státu je v *Ústavě* rozdělena do tří různých vrstev: nejvyšší a řídicí vrstvou jsou správcové (filosofové), dvěma nižšími vrstvami jsou strážci (vojáci a ochránci) a dělníci; každá z vrstev má poněkud odlišná práva a povinnosti. Přátelství a úvahy o něm se v tomto dialogu týkají spíše samotné společnosti, nežli vztahu mezi dvěma osobami. Taková koncepce mezilidských vztahů (přátelství) je označována jako občanské přátelství.¹⁰¹ V celé teorii o občanském přátelství Platón pracuje s dobře známou antickou myšlenkou „přátelům je vše společné“, kterou se snaží aplikovat na již zmíněnou střední společenskou třídu strážců.¹⁰²

S tradičním pojetím přátelství (*philia*) se v dialogu setkáváme skrze Platónův zájem o vypracování koncepce přátelství, které je založené na vzájemné náklonnosti a sdílení společných cílů, které jsou konstruovány na základě příbuznosti.¹⁰³ Pojetí *philia* postavené na polaritě přítele a nepřítele, které je obtížné, až nemožné vysvětlit, jak jsme mohli vidět v dialogu *Lysis*, se v *Ústavě* objevuje v Sókratově snaze o odstranění jakéhokoli znaku nepřátelství v daném státu či obecně mezi občany, neboť pocit nepřátelství mezi občany není pro obec prospěšný. Pro Sókrata má občanské přátelství rozhodující roli v solidaritě občanů, což ostatně zdůrazňuje heslo, že věci přátel jsou všem společné, jehož primárním cílem je vytvoření a posílení přátelských pout mezi všemi vrstvami občanů.¹⁰⁴ Přátelská pouta, která se rozšíří na celou obec/stát mají prospěšnou funkci a přispívají tak k rozvoji ideální společnosti. Bez všeobecného přátelství je vznik spravedlivého státu takřka nepředstavitelný a tvoří tak podstatný předpoklad pro fungování Platónova utopického státu.

Kromě třídy filosofů, jakožto správců, která dbá o to, aby dvě podřadnější třídy byly umravněné a řádně poutány přátelstvím, se Platón ústy Sókratovými zaměřuje zejména na třídu strážců, která je sama o sobě v pospolitém (rodinném) svazku. Problematické téma

¹⁰⁰ THEIN, Karel. Založení a úpadek Sókratovy nejlepší obce (Ústava, VI, 499 a knihy VIII – IX). In: HAVLÍČEK, Aleš (ed.). *Platónova Ústava a Zákony: sborník příspěvků z platónského symposia konaného v Praze ve dnech 4.-5. dubna 1997*. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 59 – 60. ISBN 80-86005-88-7.

¹⁰¹ EL MURR, Dimitri. *Philia in Plato*. In: STERN-GILLET, Suzanne a GURTLER, Gary M. (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. s. 22 – 24, pozn. 54 [cit. 24.02.2021].

¹⁰² PLATÓN. *Ústava*, 424a. Srov. HAVLÍČEK. „Věci přátel jsou společné“. In: HAVLÍČEK, Aleš (ed.). *Platónův dialog Lysis: sborník příspěvků z platónského symposia konaného v Praze ve dnech 20. – 21. října 2000*. s. 48.

¹⁰³ PLATÓN. *Ústava*, V, 461c – d.

¹⁰⁴ Tamtéž, V, 463e – 464a; IX, 590c – d; EL MURR, Dimitri. *Philia in Plato*. In: STERN-GILLET, Suzanne a GURTLER, Gary M. (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. s. 22 [cit. 24.02.2021].

činí zástupci dělnické třídy, kteří jsou v dialogu opomíjeni, resp. Platón se o nich moc nezmiňuje a není tedy možné vysvětlit vztahy a pospolitá pouta mezi strážci a dělníky, když se jejich výchova v mnohém liší. Jedním ze základních cílů výchovy budoucích strážců je totiž snaha o posílení přátelského pouta v kruhu vlastní společenské třídy.¹⁰⁵

Hlavními tématy spojenými s třídou strážců jsou plození dětí a společný majetek. Myšlenka spravedlivého řešení sňatků a z nich vzešlého potomstva (budoucích strážců) spočívá v domněnce, že ti nejzdatnější strážci by měli mít co nejvíce potomků a ti méně zdatní ideálně žádné.¹⁰⁶ Toto přesvědčení však vede k Platónově eugenické představě, kdy jsou vyhledávány ideální páry s vhodnými potomky, kteří jsou již od novorozeneckého věku předávány na výchovu k nebiologickým rodičům – ženy, resp. biologické matky své děti nedokáží rozeznat od jiných. Z toho vyvstává fakt, že všichni musí k výchově „svých“ potomků přistupovat stejnou měrou, neboť není možné určit biologické rodiče.¹⁰⁷ Skrze tuto uměle vykonstruovanou příbuznost se z následujících generací stává jeden obrovský rodinný celek – přátelé. Propojením všech občanů, což ostatně plní funkce občanského přátelství, dochází k motivování přátel ke vzájemné solidaritě a náklonnosti.

Než přistoupíme k tématu vlastnictví, vraťme se ještě na okamžik k výchově, jakožto důležitému prvku přátelství. Zdatní jedinci a jejich výchova jsou pro chod obce velmi prospěšní, což dokládá i Sókratův výrok:

„[...] neboť jestliže dobrou výchovou budou se stávat řádnými muži, snadno si ujasní všechny tyto otázky i jiné, které nyní pomíjíme, braní žen i otázku manželství a plození dětí, že všechno to musí býti zařízeno co nejvíce podle přísloví „přátelům všechno společno“.“¹⁰⁸

V tomto úryvku se objevuje motiv toho, že i ženy a děti by měly být společné, a to poukazuje na příbuznost přátel, konkrétně na pokrevní příbuznost všech [strážců] se všemi, což posiluje jejich integritu. Příbuznost obecně je v *Ústavě* pojata skrze mýtus, na základě kterého všichni občané věří ve vzájemnou podobnost a označují se za bratry pocházející z jedné matky [země], a to i navzdory rozdílům ve výchově nebo v hierarchické struktuře.¹⁰⁹ Přátelství mezi strážci a dělníky se opírá o rozšíření rodinné náklonnosti ke všem

¹⁰⁵ EL MURR, Dimitri. *Philia in Plato*. In: STERN-GILLET, Suzanne a GURTLER, Gary M. (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. s. 22, 25 – 26 [cit. 24.02.2021].

¹⁰⁶ PLATÓN. *Ústava*, V, 459d – e.

¹⁰⁷ Tamtéž, V, 460a – d.

¹⁰⁸ Tamtéž, IV, 423e – 424a.

¹⁰⁹ Tamtéž, III, 414d – 415b.

občanům a současně usiluje o zrušení soukromého vlastnictví, včetně manželek a dětí. Společně sdílený život, společné vzdělávání a sdílení životních zkušeností strážců vede k vzájemně prospěšným vztahům (přátelství).¹¹⁰ To jsou však důvody pro možnost přátelství mezi strážci. Občanské přátelství mezi strážci a dělníky je obtížné skrze společný život (věnovaný ochraně města) prokázat, avšak v dialogu je možné nalézt několik pasáží,¹¹¹ které přátelský vztah mezi jednotlivými třídami dokládají. Jak již bylo zmíněno výše, pospolitost mezi těmito dvěma společenskými vrstvami je problematickou částí *Ústavy*.

Dalším jednotícím prvkem je téma majetku. Jelikož má být přátelům vše společné, občané spolu mají sdílet nejen svá obydlí, ale mají i společně stolovat, což vede k vytvoření a udržení přátelských vztahů i mezi třídami. V případě nemožnosti vlastnit soukromý majetek dochází k utužování přátelských vztahů mezi občany, čímž lze předcházet zbytečným roztržkám a případnému nárokování si majetku druhých.¹¹² V ideální situaci, kdy nikdo nevlastní soukromý majetek, bude docházet k tomu, že občané budou sdílet své emoce (jak pozitivní, tak negativní) zaměřené vůči obci, což zajistí pospolitost vztahů, nutných k jejímu správnému fungování.¹¹³

3.1.5. **Zákony**

Zákony jsou Platónovým pozdním dialogem a jeho nejdelším dílem vůbec. Stejně jako *Ústava* spadají do kategorie Platónových politických dialogů. I přesto, že se dialog také velmi podrobně zabývá konstrukcí a fungováním ideálního státu, v mnohém se od *Ústavy* liší. Myšlenku ideální vlády filosofů-králů, kterou Platón obhajoval v *Ústavě*, nyní v *Zákonech* přehodnocuje.¹¹⁴ O navrženém ideálu vlády začíná mít pochyby, neboť reálné uskutečnění takové vlády je těžko proveditelné.¹¹⁵ Můžeme tedy sledovat evoluci Platónových politických myšlenek týkajících se ideální obce a její společnosti. O přátelství

¹¹⁰ EL MURR, Dimitri. *Philia in Plato*. In: STERN-GILLET, Suzanne a GURTLER, Gary M. (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. s. 23 – 24 [cit. 25.02.2021].

¹¹¹ PLATÓN. *Ústava*, V, 463e; VIII, 547c; IX, 590d.

¹¹² V případě nezrušení soukromého vlastnictví by mohlo dojít k usilování o získání co největšího majetku na úkor ostatních, a tudíž k nepřátelství mezi občany, což by pro obec nebylo prospěšné a mohlo by vést k jejímu zániku. Viz PLATÓN. *Ústava*, 416d – 417b

¹¹³ PLATÓN. *Ústava*, 464a – d.

¹¹⁴ Viz PLATÓN. *Minós; Zákony; Epinomis; Listy; Výměry; O spravedlivu; O zdatnosti; Démodikos; Sisyfos; Eryxias; Axiochos; Ledňáček; Epigramy*. Přeložil F. Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2003, III, 691c – d; IV, 713c; IX, 874e – 875d. ISBN 80-7298-068-8.

¹¹⁵ ROWE, Christopher. *The Place of the Republic in Plato's Political Thought*. In: FERRARI, Giovanni R. F. (ed.). *The Cambridge Companion to Plato's Republic* [online]. s. 27 – 29 [cit. 26.02.2021].

je v *Zákonech* řečeno jen málo a podobně jako v *Ústavě* je téma přátelství zakomponováno do předpokladů pro možnost fungování dokonalého státu.

Platón v *Zákonech* i *Ústavě* pracuje s tématem přátelství v souvislosti s pojmem *erós* (avšak poněkud rozdílným způsobem než např. v *Symposiu*). Politicky založené dialogy mají tendenci zacházet s *erótem* jako s něčím špatným a nevhodným. Považuje se za něco, co by mělo být přepracováno, aby se stalo příznivějším pro dobrou vládu – běžná vášnivá touha sexuální povahy není v harmonii s politickými názory. Naopak v dialozích *Faidros* a *Symposion* je *erós* považován za hodný chvály – za něco, co vede k čisté kráse a dobru.¹¹⁶

V osmé knize se dozvídáme, že *erós* vzniká spojením přátelství (*filia*) a žádosti, přičemž jsou všechny pojmy zahrnuty do jednoho výrazu a přátelství je definováno prostřednictvím následujícího výměru:

„Názvu „přátelské“ užíváme patrně o poměru podobného k podobnému co do dobroti a stejného k stejnému a „přátelský“ je také poměr potřebného k majícímu bohatství, ačkoli to jsou pojmy mezi sebou opačné; kdykoli pak se obojí poměr stává prudkým, nazýváme jej láskou.“¹¹⁷

Z tohoto výměru lze rozlišit dvojí použití pojmu přátelství – přátelství založené na podobnosti a přátelství z protikladů (pro užitek). U obojího užití přátelství dochází Platón ke stejným závěrům jako v *Lysidovi* – při snaze o zodpovězení otázky „kdo je komu přítelem“. První typ přátelství je vztah založený na základě podobnosti nebo stejnosti duševních vlastností přátel. Přítel nehledí na fyzické kvality druhého, ale nechává se unést jeho vnitřními, ctnostnými charakteristikami. A takové přátelství je umírněné a trvalé.¹¹⁸ Avšak při pohledu zpět k *Lysidovi* musíme mít na paměti, že možnost takového přátelství byla vyvrácena.¹¹⁹

Druhý typ se zakládá na asymetrickém vztahu mezi přáteli, z nichž jeden určitou kvalitu postrádá a druhý má onoho zas dostatek. S podobným výměrem jsme se již setkali ve *Faidrovi*, kde Platón představil svou teorii o potřebnosti a užitečnosti přátel, resp. kdo

¹¹⁶ LUDWIG, Paul W. Eros in the *Republic*. In: FERRARI, Giovanni R. F. (ed.). *The Cambridge Companion to Plato's Republic* [online]. s. 202 [cit. 26.02.2021].

¹¹⁷ PLATÓN. *Minós; Zákony; Epinomis; Listy; Výměry; O spravedlivu; O zdatnosti; Démodikos; Sisyfos; Eryxias; Axiochos; Ledňáček; Epigramy*, VIII, 837a.

¹¹⁸ Tamtéž, 837b – c.

¹¹⁹ Viz kap. 3.1.1.

je komu užitečný.¹²⁰ Takovýto vztah, založený na protikladných vlastnostech přátel, je oproti předchozímu typu přátelství velmi povrchní a krátkodobý.¹²¹

Po vyměření těchto dvou druhů přátelství je uveden ještě třetí typ, jež je smíšeninou oněch dvou. O tom však Platón říká pouze to, že přítel není schopen poznat, zda toužit po vnitřní kráse a duševních vlastnostech svého přítele, nebo prahnout po jeho tělesné kráse – můžeme ho tak nazvat přátelstvím založeném na nejistotě. Celou úvahu Platón zakončuje zhodnocením, že nejpříjemnější je přátelství (láska), které se zakládá na získávání dobra a touze po ctnostném jednání – první typ přátelství.¹²²

V souvislosti s definováním přátelství si v *Zákonech* lze povšimnout prolínání pojmů přátelství (*filia*) a lásky (*erós*), přičemž kdykoliv dochází k prohloubení přátelského vztahu, je poté označován za lásku. Platón ve svých úvahách volně nahrazuje výraz přátelství za lásku, čímž v jistém smyslu ukazuje, jak jsou si oba pojmy blízké – náznaky jejich propojení jsme mohli vidět již v *Lysidovi*. I zde si lze povšimnout důležitosti přátelského citu a významu přátelství, které pro Platóna představuje, a to jak na úrovni individuální, tak i státní.

3.2. Aristotelés

Aristotelés (384 – 322 př. n. l.) je stejně tak významným antickým myslitelem jako byl jeho učitel Platón. Svým výkladem a myšlením ovlivnil nemálo středověkých, novověkých i moderních myslitelů. Dodnes jsou jeho díla studována s velkým zájmem a oproti těm Platónovým se dochovala v mnohem uspořádanější podobě. Dochované spisy pokrývají širokou škálu oborů, kterým se věnoval – od logiky přes metafyziku, etiku, estetiku, rétoriku až po biologii.¹²³

Pro mou práci jsou nejvýznamnější jeho dvě etická díla, a sice *Etika Nikomachova* (*EN*) a *Etika Eudémova* (*EE*), případně *Politika* (*Pol.*) a *Magna Moralia*. Obě *Etiky* obsahují ucelený výklad o přátelství. V *EN* se Aristotelés zaobírá tématem přátelství v celých dvou knihách (VIII a XI), v *EE* věnuje tomuto tématu celou jednu knihu (VII). Myšlenky v těchto

¹²⁰ PLATÓN. *Faidros*, 238c – 240a.

¹²¹ PLATÓN. *Minós; Zákony; Epinomis; Listy; Výměry; O spravedlivu; O zdatnosti; Démodikos; Sisyfos; Eryxias; Axiochos; Ledňáček; Epigramy*, VIII, 837b – d.

¹²² Tamtéž, VIII, 837b – e.

¹²³ SHIELDS, Christopher. Aristotle. In: ZALTA, Edward N. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2016, sec. úvod [cit. 16.01.2021]. ISSN 1095-5054. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/aristotle>.

dvou spisech se často shodují a pokud narazíme na odlišnost v myšlence, pak jen velmi nepatrnou. *EN* svým obsahem *EE* spíše doplňuje a o pár poznatků rozšiřuje.¹²⁴ Oproti uspořádání výkladu přátelství u Platóna¹²⁵ mi tyto myšlenkové shody v textech umožní vést paralelní výklad z obou zdrojů.

V rámci politického spisu *Politika* není Aristotelovým cílem vyložit přátelství, neboť to učinil již v *EN*. *Politika* pouze podporuje tvrzení, která byla nastolena v *EN* v rámci společensko-politické koncepce – ve svých úvahách představuje přátelství nejen jako morální hodnotu jednotlivce, ale uvádí jaký význam a funkci má pro celou společnost. V případě etického spisu *Magna Moralia* se spekuluje o autorství.¹²⁶ Navíc se jedná o velmi krátký spis, jehož témata jsou podrobněji probírána v již zmíněných dvou *Etikách*. Tématu přátelství je věnována pouze jedna stručná kapitola,¹²⁷ tudíž význam této „*Velké etiky*“ je pro mou práci takřka zanedbatelný.

Pro výklad přátelství u Aristotela je zapotřebí nejprve uvést pár slov o jeho etice ctností, jelikož přátelství s teorií ctností úzce souvisí. Vysvětlení důležitosti blaženosti a dobra v Aristotelově pojetí nám pomůže osvětlit, jakým způsobem přátelství figuruje v tématu ctností a následně můžeme vyložit, jak se k nim vztahuje a nakonec jak se vztahuje i k dobru. Jak bude popsáno dále, cílem lidského života, respektive jednání, je dosáhnout blaženosti. Tohoto stavu může člověk dosáhnout tak, že bude jednat ctnostně. Aristotelés sice nejprve přichází s úvahou, že blažený člověk, který dosáhl dobra, nepotřebuje přátele, poté ale v závěru svých úvah tvrdí, že dobrého přítele potřebuje i blažený člověk. Jak ještě uvidíme, ctnostný přítel nám slouží jako jistá forma „druhého já“, díky kterému dokážeme získat všechna potřebná dobra k dosažení dokonalé blaženosti, bez takového přítele a ztělesnění ctnosti by člověk nebyl dokonale blaženým.¹²⁸

Počátek zkoumání problematiky přátelství nalezneme hned z kraje osmé knihy *EN*, která začíná Aristotelovým výrokem: „*Nyní jest snad nutno pojednat o přátelství. Neboť*

¹²⁴ *EE* je považována za starší dílo než *EN*, viz KRAUT, R. Aristotle's Ethics. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2018, sec. 1. [cit. 18.01.2021]. ISSN 1095-5054. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/aristotle-ethics>.

¹²⁵ Důvodem výkladu přátelství u Platóna po jednotlivých dialogích byla povahová rozdílnost jeho dialogů. Viz kap. 3.1.

¹²⁶ KRAUT, Aristotle's Ethics. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. sec. 1 [cit. 18.01.2021].

¹²⁷ Pojednání o přátelství, zejména pak argumentace o důležitosti jednotlivých druhů přátelství, je v *Magna Moralia* prezentováno velmi jasně a stručně, zatímco *EE* a *EN* argumenty prezentují ze široka a mnohem komplexněji.

¹²⁸ ARISTOTELÉS. *EN*, IX, 9, 1170a – 1170b20.

*přátelství jest jakási ctnost anebo jest se ctností spojeno a pro život jest velmi potřebné.*¹²⁹ Z tohoto úryvku vyvstávají dvě skutečnosti: za 1. značný význam přátelství pro život člověka, a za 2. souvislost přátelství a ctností. První skutečnost můžeme chápat jako odůvodnění zájmu o problematiku přátelství jako takovou, druhá poukazuje na obecný výklad ctností. Vzhledem k předchozím dvěma výroky bude pro popsání vztahu přátelství a ctností nutné ponořit se do analýzy textu Aristotelovy *EN*. Abychom tedy mohli vyložit, jak se přátelství pojí se ctnostmi v Aristotelově *Etice*, musíme nejprve vyložit otázku: Co je dle Aristotela ctnost?

3.2.1. Blaženost a ctnost

Samotná etická úvaha z počátku první knihy *EN* začíná tvrzením, že existuje cíl lidského jednání, který konáme pro něj samotný, a sice nejvyšší dobro. Kdyby nebylo žádného takového cíle, každá činnost by byla prováděna kvůli něčemu jinému, co je prostředkem k jiné, další činnosti a takto bychom mohli pokračovat dál v nekonečné smyčce a každá taková činnost by bez pevně stanoveného cíle byla marná.¹³⁰ V lidském životě existuje mnoho činností, které mají své cíle. Jako příklad můžeme uvést lékařství, jehož cílem je zdraví. Podobně tak má i samotný lidský život svůj cíl, dojít blaženosti. Cílem přátelství je pak dobro, nebo něco příjemného (rozkoš).

Cílem, který konáme pro něj samotný je dle Aristotela blaženost. Blaženost, jako to, co je chtěné samo pro sebe a pro nic jiného, je míněno jako to dokonalé. Jako další aspekt blaženosti je uvedena soběstačnost; „*neboť dokonalé dobro dostačuje samo o sobě.*“¹³¹ A takovým dokonalým dobrem je právě blaženost, jelikož ona je cílem veškerého jednání.¹³² Za soběstačné je považováno to, „*co samo o sobě činí život žádoucím a ničeho nepostrádajícím,*“¹³³ avšak blaženost spočívá v činnosti, potažmo i v jednání – blaženost tedy získáváme činností. Ale nemluvíme zde o jakékoli činnosti, přesně se musí jednat o „skutečnou činnost duše z hlediska zdatnosti“¹³⁴ – ctností. Ctnostná činnost musí být konána pouze se seriózními úmysly, nelze ji pojmout jen jako hru nebo jinou zábavnou

¹²⁹ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 1, 1155a – 5.

¹³⁰ Tamtéž, I, 1, 1094a.

¹³¹ Tamtéž, I, 4, 1097a5.

¹³² Tamtéž, I, 4, 1097a20.

¹³³ Tamtéž, I, 4, 1097a15.

¹³⁴ Tamtéž, I, 9, 1099b25.

činnost, neboť blaženost záleží na tom, co je vážné, a tudíž i lepší než to, co činíme jen pro zábavu, pro tělesné rozptýlení.¹³⁵

Aristotelés věnoval ctnostem značnou část *Etiky Nikomachovy* – na konci první knihy čtenáře uvede do problematiky a v následujících knihách téma ctností podrobně rozpracovává. O ctnostech hovoří jen v rámci lidském – nikoli zvířecím či rostlinným. Také pojednává především o duševních ctnostech, a ne o těch tělesných – nemá nic společného s tělesnou stránkou člověka. V rámci nutnosti zabývat se duševními ctnostmi je třeba, aby odborník v politice oplýval jistou znalostí duše, neboť podobně jako lékař musí nutně znát anatomii lidského těla, tak i politik musí znát lidskou duši.¹³⁶ Platón kupříkladu rozdělil duši na tři části – rozumovou, vznětlivou a žádostivou. Aristotelés oproti němu pojímá duši zcela jiným způsobem. Sice také duši dělí na tři základní složky (vyživovací, vnímavou a rozumovou), avšak na některých místech uvádí kromě základní schopnosti ještě několik dalších duševních mohutností.¹³⁷

Jak už bylo zmíněno výše, Aristotelés věnuje ctnostem poměrně velkou část své *Etiky*, rozepisováním a zkoumáním jednotlivých ctností bychom se ale odvraceli od našeho záměru a podrobněji je klasifikovat a popisovat nebudeme. Předtím než postoupíme k samotnému výkladu, jak se přátelství pojí s ctnostmi, je třeba alespoň okrajově vyložit klasické rozdělení ctností.

Dle Aristotela rozlišujeme dva druhy ctností – rozumové (např. moudrost, rozumnost, chápání) a mravní (např. štědrost, uměřenost nebo statečnost).¹³⁸ Rozumová ctnost vzniká učením, kterého se nám dostává na základě přechozí činnosti (zkušenosti). Naopak mravní ctnost vzniká ze zvyku.¹³⁹ Ctnosti nám sice nejsou dány z přirozenosti, ale přirozeně máme vlohy k tomu, abychom je mohli získat – musíme však proto vynaložit určité úsilí. V případě nedostatku či nadbytku duševního stavu ctnost zaniká – ideální pro ni je držet se někde uprostřed těchto krajností.¹⁴⁰ Člověk tedy musí neustále hledat správnou míru pro udržení ctnosti a je tedy neustále nucen k jisté činnosti a pozornosti směřující k dobru. Jako příklad

¹³⁵ ARISTOTELÉS. *EN*, X, 6, 1177a.

¹³⁶ Tamtéž, I, 13, 1102a16 – 20.

¹³⁷ Tamtéž, VI, 2, 1139a. Seznamy duševních mohutností viz ARISTOTELÉS. *O duši*. Praha: Rezek, 1995, II, 2, 414a29 – 32; 433b1 – 3. ISBN 80-901796-4-9.

¹³⁸ ARISTOTELÉS. *EN*, I, 13, 1103a1 – 10; ARISTOTLE. *The works of Aristotle: Magna Moralia; Ethica Eudemia, De virtutibus et vitiis*. [online]. Přeložil S. Stock a J. Solomon. Oxford: Clarendon Press, 1915, 9. svazek, II, 1, 1220a4 – 13 [cit. 17.01.2021]. Dostupné z:

https://www.academia.edu/30372165/Aristotle_Eudemian_Ethics_pdf.

¹³⁹ ARISTOTELÉS. *EN*, II, 1, 1103a15 – 20; ARISTOTLE. *EE*, II, 2, 1220a38 – b20.

¹⁴⁰ ARISTOTELÉS. *EN*, II, 5, 1106a15 – b35.

ctnosti poslouží statečnost; statečnost je středem, bázeň je nedostatkem a smělost zas nadbytkem.¹⁴¹ Nalézt onen vybalancovaný střed a být ctnostným není vždy jednoduchým úkolem a tak je i někdy lepší směřovat své jednání k jednomu z extrémů, buď k nadbytku nebo k nedostatku – při takovém jednání si tak lépe uvědomíme onu střednost, „[...] *neboť ten kdo zaměřuje ke středu, musí se nejprve vzdalovat od toho, co jest k němu ve větší protivě* [...]“.¹⁴²

V šesté knize *EN*, věnované rozumovým ctnostem, se Aristotelés zmiňuje o tom, že rozum je považován za nejlepší složku lidské duše, která je příčinou myšlení, jehož předmětem je vědění.¹⁴³ U rozumových ctností už nebudeme hledat střed mezi krajnostmi a směřovat k němu jednání, ba budeme usilovat o dosažení nejvyššího možného vědění. Cílem ctnosti je směřovat ke středu, neboť ten je vždy tím nejlepším, avšak středem může být pro každého člověka něco jiného. Na rozdíl od mravní ctnosti se rozumové ctnosti již netýkají citů (např. láska), které je odvádí od střednosti, jen jednání – jednat správně, ve správnou chvíli a z pádného důvodu je to nejlepší pro ctnost, a tudíž středem.¹⁴⁴

Rozumovou ctnost můžeme považovat za nejhodnotnější a nejdokonalejší – Aristotelés poukazuje, že rozum je nejhodnotnější složkou lidské duše a předměty rozumu jsou důležité pro poznání, které se pojí s pravdou. Rozjímavou činnost konáme pro ni samotnou a ne pro nic dalšího. S rozjímavou činností se také pojí soběstačnost – jelikož člověk rozjímá pro činnost samotnou a ne za žádným dalším účelem, nepotřebuje k uskutečnění oné činnosti žádné další osoby; je opatřen vším potřebným – rozumem. Člověk, jenž směřuje svůj život k rozjímavé činnosti dosáhne blaženosti v nejvyšší možné míře.¹⁴⁵

V protikladu k rozumové ctnosti stavíme ctnosti mravní, které jsou považovány spíše za podřadné ctnosti, jelikož se týkají společenského života. Činnosti založené na mravní ctnosti jsou považovány za lidské, které souvisí nejen s city, ale jsou založené i na tělesnosti. Jak jsme již uvedli, city nejsou spojovány s rozumovou činností a člověk je tedy naprosto soběstačný. Naopak pro rozumovou činnost není potřeba interakce s dalšími lidmi. Co se týče blaženosti, pak z hlediska mravní ctnosti jí lze dosáhnout skrze život ve společnosti.¹⁴⁶

¹⁴¹ ARISTOTELÉS. *EN*, II, 7, 1107b.

¹⁴² Tamtéž, II, 9, 1109a30.

¹⁴³ Tamtéž, VI 2, 1139a15 – 35.

¹⁴⁴ Tamtéž, II, 5, 1106b10 – 30; ARISTOTLE. *EE*, V, 7, 1141b14 – 23.

¹⁴⁵ ARISTOTELÉS. *EN*, X, 7, 1177a – 1177b.

¹⁴⁶ Tamtéž, X, 8, 1178a10 – 25.

Dozajista by se našlo hned několik výjimek pro toto tvrzení, avšak člověk je z přirozenosti bytostí společenskou a přirozeně vyhledává společnost jiných lidí a nemůže svůj život trávit pouhým rozjímáním.

3.2.2. Ctnost a dobro mezi přáteli

Podle Aristotela vzniká dokonalé přátelství mezi ctnostnými lidmi, neboť každý člověk bude spíše hledat to, co je mu příjemné a ne nepříjemné, a tedy to, co je pro něj dobré. V kapitole 2.3 jsem již uvedla, že přátelský vztah vzniká na základě jisté podobnosti dvou lidí. A na základě toho můžeme říci, že ctnostný člověk bude hledat druhého ctnostného, aby s ním mohl sdílet podobné zájmy a aby tento vztah mohl být postaven na vzájemném ocenění jejich dobra. „[...] *Kdo tak miluje přítele, miluje své vlastní dobro; neboť dobrý člověk, když se stane přítelem, stane se dobrem tomu, komu se stane přítelem.*“¹⁴⁷ Být dobrým přítelem a přát dobro svému příteli je dobré pro mne, ale i pro mého přítele je dobré, že já jsem dobrý.

Mezi pravými přáteli (ctnostmi si podobnými) dochází k poznání nejen sebe sama, ale poznáním druhého, který se nám podobá, může dojít k jakémusi zrcadlení – tedy ke skutečnosti, že vnímáním sebe sama vidíme někoho jiného, kdo zrcadlí nás samé a stává se tak námi a naopak. Přátelství v rámci vzájemného poznávání a identifikace umožňuje sebezpoznaní, které bývá jinak mnohdy nedosažitelné.¹⁴⁸ Důležitost vzájemného poznávání může tedy spočívat v tom, že odhalením se důvěryhodnému příteli nabýváme pocitu, že nejsme sami, neboť já se stávám přítelem a přítel se stává mnou.

Pokud by člověk rozjímal nad sebou samým jen ze své vnitřní perspektivy, pak by nemohl dojít k pravdivému poznání sebe sama. Poznání bez toho, aniž by bylo zprostředkováno někým druhým, by bylo klamné a člověk by se stal jen samolibým.¹⁴⁹ Tato myšlenka je uchopena Pierrem Aubenquem na základě pasáže uvedené v *Magna moralia*:

„Nemůžeme rozjímat nad sebou samými vycházejíc od sebe [...]. Když chceme pozorovat svůj obličej, učiníme to tak, že se podíváme do zrcadla; stejně tak když

¹⁴⁷ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 7, 1157b33 – 35.

¹⁴⁸ VELTMAN, Andrea. Aristotle and Kant on Self-Disclosure in Friendship. In: STERN-GILLET a GURTLER (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. s. 271 [cit. 25.01.2021].

¹⁴⁹ AUBENQUE, Pierre. *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 212. ISBN 80-7298-075-0.

*chceme poznat sebe sama, poznáme se tím, že se pozorujeme v příteli. Neboť přítel je, jak se říká, naše druhé já.*¹⁵⁰

S podobnou pasáží se můžeme setkat i v *EE*, která smysl tohoto vztahu a sebepoznání pojímá skrze hlubší teologickou úvahu. „*Je-li bůh takový, že nepotřebuje přátel, usuzujeme z toho, že je tomu právě tak u člověka, jenž je bohu podoben.*“¹⁵¹ Přeměna našeho přítele na boha by pak nutně znamenala konec přátelství. Nejen proto, že bychom ho naším „lidským“ omezením přestali zajímat, ale protože by ztratil zájem o přátelství jako takové.

V Aristotelově koncepci přátelství je také důležité to, že pro něj není možné dojít k dokonalému přátelství mezi více lidmi najednou. Dobrým přítelem bývá člověk povětšinou jen jedné osobě a ne více lidem. „*Není možno být přítelem v dokonalém přátelství mnoha lidem, jako ani nelze zároveň milovati mnoho lidí.*“¹⁵² U pravého přátelství je dost nepravděpodobné, že by se u více lidí všichni všem navzájem věnovali, ani aby si bylo hned několik lidí podobných, dobrých a blízkých, aby mohli všichni uzavřít dokonalé přátelství. Od pravého přátelství se vyžaduje a očekává, že bude probíhat v rámci společného života, zvykání si na přítomnost toho druhého a poznávání druhého. Pak je i takové přátelství mezi dobrými přáteli stálé. Není zapotřebí mít spoustu přátel, jelikož ani není možné se všemi strávit dostatek času, poznat je a uzavřít dokonalé přátelství. Naopak u přátelství založeného na užitku nebo rozkoši je dle Aristotela možné být přáteli s mnoha lidmi, i když je to zbytečné. Více lidí může sdílet prospěch či příjemnosti a působit si dobro. Taková přátelství však vznikají nahodile a snadno se rozvazují – neustále tak vznikají další, nová.

3.2.3. Tři druhy přátelství

Aristotelés dělí přátelství na tři druhy. Jsou jimi přátelství založené na užitku, přátelství pro rozkoš a přátelství založené na dobru. Přičemž všechny jmenované druhy splňují základní podmínky přátelství, jimiž jsou vzájemnost a neskrytost (otevřenost). Ustanovením těchto druhů chtěl Aristotelés rozlišovat mezi typy předmětů (věcí), které považujeme za hodné náklonnosti, díky nimž jsou lidé přitahováni k ostatním.¹⁵³ Tvrdí, že má-li být člověk považován za hodného náklonnosti, musí mít tři věci náklonnosti, mezi něž patří: být příjemný, užitečný a dobrý.¹⁵⁴

¹⁵⁰ ARISTOTLE. *Magna Moralia*, 1213a15 – 24.

¹⁵¹ Viz ARISTOTLE. *EE*, VII, 12, 1245b14 – 19. Srov. ARISTOTLE, *Magna Moralia*, 1212b34 – 13a7.

¹⁵² ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 7, 1158a11.

¹⁵³ Tamtéž, VIII, 3, 1156a5 – 10. Srov. GRAYLING. *Friendship*, s. 33 – 35.

¹⁵⁴ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 4, 1156b10.

Oproti *EN* nabízí *EE* logičtější prezentaci teorie o vztahu mezi druhy přátelství. Ve druhé kapitole sedmé knihy *EE* Aristotelés uvádí řadu rozdílů mezi dobrým a příjemným – dobré je zároveň užitečné a příjemné je absolutně dobré.¹⁵⁵ Nyní však přistoupím k samotným kategoriím Aristotelova přátelství, které jsem nastínila výše.

U klasifikace přátelství Aristotelés začíná představením přátelství pro užitek, hned po něm následuje přátelství pro rozkoš. Přátelé pro užitek jsou nazváni prospěcháři a pro rozkoš rozkošníky. V takovýchto přátelství jsou druzí milováni jen pro užitek či rozkoš, kterou přinášejí tomu, kdo je miluje a nikoli pro ně samé. Přátelství pro užitek nebo rozkoš jsou považována za nestálá, neboť jejich hlavním předmětem [vzniku a trvání] je to, co považujeme za užitečné a příjemné a tedy dle našich tužeb proměnlivé. Taková přátelství jsou pak nutně nahodilá a snadno se rozpadají.¹⁵⁶ Pokud pomine účel či hodnota, pro kterou přátelství vzniklo, je jeho zánik nevyhnutelný.¹⁵⁷

Přátelství pro užitek můžeme obvykle nalézt mezi protikladnými lidmi, tedy např. hovoříme o přátelském vztahu mezi bohatým a chudým, mezi vzdělaným a nevzdělaným, či hezkým a ošklivým, neboť každý, kdo něco potřebuje – a nachází to v tom druhém – je ochoten za to dát něco na oplátku.¹⁵⁸ Přátelství založená na užitku se také vyskytují mezi těmi, kteří si mohou vzájemně nabídnout něco podobného, jako tomu je ve vztahu hosta a hostitele.¹⁵⁹ Aristotelés uvádí, že přátelství pro užitek se nejčastěji vyskytuje mezi lidmi staršími a mrzutými, kteří již nejsou schopni (nebo nechtějí) poskytnout potěšení, rozkoš nebo radost, a tudíž se zaměřují na to jej od druhých získat. A také mezi těmi, kteří touží po prospěchu. Takoví lidé spolu nepotřebují trávit mnoho času, jelikož jsou si „příjemní“ jen do té doby, kdy v jejich vztahu zůstává jistá pravděpodobnost prospěchu.¹⁶⁰ Výsledkem takového přátelství je zklamání, ovšem pravděpodobně jen do té doby, než vznikne další, nové přátelství stejného druhu. Zatímco z toho vyvstává, že ti, kteří se [vzájemně] považují za užitečné, si nutně nemusí užívat společně stráveného času, Aristotelés naznačuje, že nic necharakterizuje přátelství, jako společně strávené dny.¹⁶¹

¹⁵⁵ ARISTOTLE. *EE*, VII, 2, 1236a7 – 10.

¹⁵⁶ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 3, 1156a12 – 24; Srov. ARISTOTLE. *EE*, VII, 2, 1236a33 – 35.

¹⁵⁷ Viz kap. 3.2.2.

¹⁵⁸ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 10, 1159b12 – 16.

¹⁵⁹ Tamtéž, VIII, 3, 1156a30 – 31.

¹⁶⁰ Tamtéž, VIII, 3, 1156a25 – 31.

¹⁶¹ Tamtéž, IX, 12, 1172a1 – 7.

Oproti tomu přátelství založené na rozkoši má o něco blíže k „nejlepší“ formě přátelství. Tento druh přátelství je typický pro přátelství mezi mladými lidmi,¹⁶² kteří žijí svými emocemi a jejichž touhy a chťice se rapidně mění. Stejně jako měnící se touhy, které tato přátelství vytvářejí, jsou taková přátelství pouze přechodná a snadno se do nich vstupuje a ruší.¹⁶³ Mladí si také v tomto přátelství více užívají a cení přítomnosti druhých, než jak je tomu u předchozího druhu přátelství. Částečně proto, že potěšení, které je základem tohoto vztahu, roste, když je sdílené a vzájemné; u přátelství pro užitek společně strávený čas snižuje hodnotu užitku.¹⁶⁴

Tedy, přátelství pro rozkoš jsou žádaná a vyhledávaná pro jejich samotná (vlastní) dobra. Kdyby přátelé pro užitek mohli přímo dosáhnout dobra, které skrze přátelství pro užitek hledají, každé takové přátelství by se tak stalo nepodstatným a zbytečným. Právě vzájemně sdílené potěšení dává našemu životu kýžený požitek (blaženost), kterého nelze dosáhnout jiným způsobem. Pokud si přátelé pro rozkoš užívají společnost toho druhého i pro sebe sama, pak se takoví přátelé, na rozdíl od přátel pro užitek, blíží skutečnosti, že by se mohli i navzájem milovat pro sebe sama. Můžeme si cenit přítomnosti našeho přítele jako cíle samotného, nemusíme nutně do přátelského vztahu zahrnout hledání dobra v našem příteli, jakožto cíle.

K přátelstvím pro rozkoš jsou Aristotelem řazeny i oddané erotické lásky. Jak již bylo zmíněno dříve, Aristotelés pojmu *erós* příliš neužívá a pokud ano, vykresluje *erós* pouze jako cit založený na emocích a pudech.¹⁶⁵ Ta nejlepší přátelství mají být založena na ctnosti a spočívat v racionální volbě, nikoli na základě emocí a impulsů. Milostné vztahy založené na erotické lásce [vždy] spočívají v přitahování protikladů,¹⁶⁶ což je Aristotelem kritizováno, neboť ta nejlepší přátelství by měla zahrnovat přátele (partnery), kteří jsou si rovni a ctnostní; kteří si vzájemně dávají a přijímají něco stejného nebo podobného.¹⁶⁷ Problémem pravděpodobně je, že protiklady, vzhledem k vrtkavosti mládí, mají tendenci se přitahovat z pomíjivých důvodů. Jediná přijatelná možnost je tehdy, kdy erotická láska přeroste

¹⁶² Aristotelés zde specifikuje přímo jinochy.

¹⁶³ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 3, 1156a31 – 1156b6.

¹⁶⁴ Tamtéž, VIII, 7, 1158a18 – 21.

¹⁶⁵ Viz kap. 2.1.

¹⁶⁶ Patří sem i vzájemná potřeba spojená s požítkem a touhou mezi mužem a ženou, viz ARISTOTLE. *EE*, VII, 5, 1157a10 – 12.

¹⁶⁷ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 3, 1156b7 – 8; VIII, 5, 1156b34 – 1157a4.

v přátelství mezi vyspělými muži, kteří si jsou podobní a ctnostní a milují se navzájem pro svůj [ctnostný] charakter.¹⁶⁸

Posledním typem je dokonalé přátelství, které se od těch dvou předchozích liší tím, že obsahuje předměty hodné náklonnosti, a sice to, co je příjemné, užitečné a dobré. Jisté potěšení, které vyvstává z „příjemného“, je myšleno pouze v rozsahu duše, nikoli těla a jeho fyzických žádostí. A užitečné je pro toho, koho milujeme, nikoli jen pro sebe sama a naše vlastní dobro. Aristotelés hned z počátku své úvahy o dokonalém přátelství uvádí, že: „*Dokonalé přátelství jest mezi lidmi dobrými a v ctnosti si podobnými.*“¹⁶⁹ Z čehož můžeme usoudit, že pro vznik dokonalého přátelství je potřeba dobrých lidí, kteří si budou v přátelském vztahu rovnocennými partnery – s podobným nebo stejným citem pro morální hodnoty, s podobným talentem, a nejlépe, se stejným postavením ve společnosti. Také zde můžeme prvně vidět zmínku o charakterových vlastnostech přátel, kteří musí být nejen dobří, ale v ctnosti si podobní. Aristotelés tedy vyzdvihuje definici dobra založeného na [ctnostné] povaze přátel. A takoví přátelé se navzájem milují pro sebe sama a pečují o sebe nikoli kvůli nějaké výhodě, která z jejich vztahu může vyvstat, ale kvůli svému charakteru. Jak může být něčí dobrá povaha sama o sobě prospěšná pro někoho druhého? To Aristotelés nevysvětluje, pouze objasňuje, proč je dobro jednoho přítele přirozeně příjemné pro druhého.

U předchozích dvou přátelství nebylo zapotřebí být dobrý a v ctnosti si podobný. U přátelství založeném na ctnosti je třeba, aby člověk byl dobrý – aby bylo jeho jednání založené na ctnosti, resp. aby jednal s cílem o dosažení blaženosti.¹⁷⁰ Pokud člověk jedná za tímto účelem, pak bychom mohli říci, že člověk dobrý je zároveň ctnostným. Aristotelův výrok, že si přátelé musí být v ctnosti podobní, pak poukazuje na nutnost, kdy mezi přáteli musí panovat stejná či podobná míra ctnosti a touha po ní. Z toho vyplývá, že přátelství má být do jisté míry založené na podobnosti (či stejnosti).¹⁷¹ To nutně nemusí platit pouze pro dokonalé přátelství, Aristotelés říká, že: „[...] *každé přátelství [...] předpokládá jistou podobnost.*“¹⁷² Pro tvrzení, proč je v dokonalém přátelství zapotřebí být dobrý i v ctnosti si podobný, přičemž nemáme explicitní vysvětlení, zda je mezi pojmy viděn rozdíl, může

¹⁶⁸ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 5, 1157a10 – 12.

¹⁶⁹ Tamtéž, VIII, 4, 1156b7 – 8.

¹⁷⁰ Viz kap. 2.3 a 3.2.1.

¹⁷¹ Viz kap 2.3.

¹⁷² ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 4, 1156b19 – 21.

posloužit Aristotelovo tvrzení, že: „Každý člověk totiž má radost z vlastního a příbuzného způsobu jednání, lidé dobří pak mají úplně stejný anebo podobný způsob jednání.“¹⁷³

Posledním druhem přátelství je přátelství dokonalé. Pravděpodobně ne náhodou bývá třetí typ přátelství též nazýván přátelstvím založeném na dobru, či přátelstvím založeném na ctnosti,¹⁷⁴ neboť dokonalí přátelé jsou ctnostní. Jak již bylo zmíněno výše, přítel druhému příteli přeje dobro pro něj samého (pro jeho charakter) a toto dobro mu může přát jen tehdy, jsou-li oba ctnostní.¹⁷⁵ Jelikož je ctnost považována za něco přirozeně stálého a neměnného (na rozdíl od žádostí a tužeb), je přátelství mezi ctnostnými lidmi – dokonalé přátelství – považováno za stálé a trvalé. Aristotelés v této souvislosti také zmiňuje, že dokonalé přátelství obsahuje vše, co je o sobě příjemné, tedy vše včetně účelů zbylých dvou druhů přátelství. Výše jsme již nastínili, že dokonalé přátelství obsahuje předměty náklonosti, které jsou obsaženy i v ostatních druzích přátelství, ctnostní přátelé si jsou tedy vzájemně příjemní i užiteční. A tento typ přátelství může být považován za to „pravé“ přátelství, neboť tím, že ostatní typy jsou pouhými zlomky – co do vlastností a účelu – dokonalého přátelství, jsou jen jakýmsi podradnějšími druhy přátelství.¹⁷⁶

3.2.4. Přátelství a společenství

Aristotelés je znám svou koncepcí života v obci, a proto je zcela na místě uvést alespoň několik slov o přátelských vztazích uvnitř obce. V dřívější kapitole jsme se zmínili o úzkém vztahu mezi ctností a blažeností, který je nutný nejen pro „dobrý“ život jednotlivce, ale celé obce. V rámci kapitoly můžeme zmínit, že obec je druhem společenosti, v níž vytvořené společenství směřují k dobru, „[...] neboť všichni lidé konají proto, co se jim zdá dobrem [...]“¹⁷⁷ I společenství tedy směřují k dobru, ovšem již jsme letmo zmínili, že existuje i nejvyšší dobro a k tomu směřuje jen specifický typ společenosti – tou společeností je právě obec, která již zahrnuje další společenosti a je tedy tím nejdokonalejším. Dle Aristotela je člověk z přirozenosti společenský, tudíž je přirozeně určen pro život v obci.¹⁷⁸ Pro srovnání můžeme uvést úvahu jednoho starého autora, jehož tvrzení týkající se „přirozeného tíhnutí k jiným lidem“, je s Aristotelovým pojetím poněkud v rozporu. Dle Epikúra člověk není

¹⁷³ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 4, 1156b16 – 17.

¹⁷⁴ PANGLE, Lorraine Smith. *Aristotle and the Philosophy of Friendship* [online]. New York: Cambridge University Press, 2003, s. 48 [cit. 09.11.2020]. ISBN 978-0-511-06119-6. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511498282>.

¹⁷⁵ Viz kap. 2.3. Srov. SPAEMANN. *Štěstí a vůle k dobru. Pokus o etiku*, s. 109 – 111.

¹⁷⁶ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 4, 1156b8 – 15.

¹⁷⁷ ARISTOTELÉS. *Politika*. Přeložil A. Kříž, Praha: Jan Laichter, 1939, I, 1, 1252a1.

¹⁷⁸ Tamtéž, I, 1253a2.

přirozeně společenská bytost, což souvisí s motivem lidské nesoběstačnosti, kvůli které přátele nejen „sobecky“ chceme a vyhledáváme je z různých důvodů, ale že je také potřebujeme. Z čehož vyplývá, že obec a společenství v ní, jsou pouze výsledkem dohody lidí, kteří si chtějí zajistit lepší podmínky pro život. Obec není něčím, co by otevíralo prostor pro přátelství – je bráno pouze jako vztah jedinců založený na vstřícnosti bez smluvního základu.¹⁷⁹

V osmé knize *EN* Aristotelés rozlišuje přátelství podle druhu společenství. Uvádí mnoho podob přátelství, která jsou podstatná pro pojetí obce, a silně poukazuje na důležitost rozlišovat přátelství příbuzenské a manželské. Podobně jako tomu je v současnosti – a jak tomu pravděpodobně bylo vždy, že je rodina považována za stavební jednotku společnosti – bylo přátelství mezi mužem a ženou v manželském svazku pokládáno za základní jednotku celé obce. Manželství jako takové sice není považováno za dokonalé přátelství, ale stejně jako jiná přátelství založená na společenství, se jím může stát. Jelikož je přátelství mezi mužem a ženou pokládáno za přirozené, spojuje se v něm jak užitek (rozdělení rolí a činností), tak příjemnost (plození), a pokud oba jednájí ctnostně, mohou dojít i ke společnému dobru – a tím dosáhnout dokonalého přátelství. Důraz na manželské přátelství je zde kladen zejména proto, že aby mohla taková obec (polis) vůbec vzniknout, je zapotřebí „vytváření“ jejích obyvatel, kteří vzniknou na základě vztahu a plození v dobrém (ctnostném) manželství.¹⁸⁰

Při úvaze o nedokonalém přátelství, konkrétně o přátelství založeném na užitku, Aristotelés klasifikuje vztah založený na smluvním závazku (úmluvě) též přátelstvím, které není možné bez důvěry. Může se jednat o nepsanou úmluvu či zákonnou smlouvu mezi kupujícím a prodávajícím, přičemž je pro tyto dvě strany nezbytná alespoň dobrá vůle. Naopak ctnostné přátelství se nemůže zakládat na žádné úmluvě, jelikož v takovém vztahu si žádná ze stran nekupuje ani neprodává, nýbrž půjčuje.¹⁸¹ Náznak významu dobré vůle u smluvních ujednání spoluobčanů, které Aristotelés charakterizuje jako utilitární přátelství,¹⁸² můžeme nalézt v tvrzení, že: „[...] obce udržuje přátelství, a zákonodárci usilují o ně více než o spravedlnost.“¹⁸³ I samotné obci tedy záleží více na přátelství, než na spravedlnosti, neboť se předpokládá, že spravedlnost mezi mravními přáteli již přirozeně je.

¹⁷⁹ ŠPINKA, Štěpán et al. *Přístupy k etice*. Praha: Filosofia, 2014, s. 107 – 8. ISBN 978-807007-430-5.

¹⁸⁰ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 14, 1161b11 – 1162a30.

¹⁸¹ Tamtéž, VIII, 15, 1162b22 – 33.

¹⁸² Srov. ARISTOTLE. *EE*, VII, 8, 1242a7 – 9; 1242b22 – 27.

¹⁸³ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 1, 1155a22 – 24.

4. Srovnání koncepcí přátelství u Platóna a Aristotela

Platónova a Aristotelova díla, která byla probrána výše, jsou pro nás důkazem, že přátelství bylo pro společnost antického Řecka důležitým a hojně probíraným tématem. Zabývali se jím nejen jednotlivci, ale vedly se o něm a souvisejících tématech dlouhé a hluboké debaty a úvahy, ze kterých vyvstávalo nejen mnoho shodných i rozlišných vysvětlení, definic a odpovědí, ale i mnoho dalších nových otázek. Podle rozsahu a propracovanosti popsané literatury je zřejmé, že si oba velcí myslitelé přátelství cenili jakožto významného tématu a pokusili se o předání svých rozvah a smýšlení dalším generacím myslitelů filosofického směru – i když každý své poslání předává poněkud odlišným způsobem.

Zatímco Platón své učení předává skrze své básnické a mýty proložené zpracování, Aristotelovy koncepce působí přísně metodicky uspořádané a realistické. Porovnáním přístupů obou autorů můžeme nalézt odlišnosti v jejich postupech badání – Aristotelovy postupy se zdají být více vědecky zaměřené a jeho názory systematicky předložené, v protikladu stojí Platón, jehož zamyšlení a názory jsou pojaty spíše v poetickém duchu a poněkud mystickým kontextu. Tak, jako jiná témata se liší i jejich rozdílné pojetí přátelství. Oba myslitelé uchopují přátelství a s ním související témata po svém, a tudíž můžeme v jejich pojetí nalézt hned několik podstatných rozdílů, avšak nelze přímo tvrdit, že by se u motivu přátelství jejich koncepce v ničem neshodovaly.

Jakožto generačně mladší myslitel a Platónův žák, Aristotelés pokračuje v učení svého předchůdce a zabývá se i stejnými nebo podobnými tématy, které znovu přezkoumává a dále rozvádí. Co se týče motivu přátelství, oba řeší otázku příčiny vzniku a cíle přátelství, příbuznost a přátelství, význam přátelství pro jednotlivce a pro obec atd. Hned v několika odpovědích Aristotelés s Platónem souhlasí, resp. jejich závěry se shodují, avšak na rozdíl od Platóna se Aristotelés ke svým úsudkům dostává systematicky a logicky je odůvodňuje, potažmo i shrnuje. Pro řádné srovnání pojetí přátelství obou autorů je vhodné, skoro až nutné, nevynechat závěry, na kterých se shodli a pozastavit se i nad podobnými, či v některých případech totožnými, odpověďmi.

Problematickou se může zdát Platónova definice přátelství, kterou nastoluje v *Zákonech*:

„Názvu „přátelské“ užíváme patrně o poměru podobného k podobnému co do dobrosti a stejného k stejnému a „přátelský“ je také poměr potřebného k majícímu bohatství [...].“¹⁸⁴

Při výkladu této teze (viz kap. 3.1.5) jsme se pokusili o rozlišení dvojího použití pojmu přátelství a dospěli jsme k závěru, že definice je v rozporu s uznanou tezí uvedenou v *Lysidovi*, což ovšem vyvolává nejasnosti a opět otevírá možnost pro předefinování otázky přátelství. Vyjasnění nevyřešené záhady se ujímá až Aristotelés, který Platónovo tvrzení ve svých spisech přejímá. První část definice o podobnosti je Aristotelem vyřešena skrze tvrzení, že přátelé si musí být rovni a v ctnosti podobní. Tím, že přátelství rozděluje na několik druhů, se mu daří vysvětlit i druhou část tvrzení o vztahu potřebného a bohatého, které v podstatě vysvětluje jako přátelství pro užitek.

Užitečnost v přátelství Platón představuje již v dialogu *Lysis*, přičemž svou teorii o potřebnosti a užitečnosti přátel dále rozvádí ve *Faidrovi*, a tvrdí, že pouze člověk, který je pro přítele či své okolí užitečný, může být milován. U Aristotela teorii „kdo je komu užitečný“ sice výslovně nenajdeme, ale přátelství pro užitek je systematicky vyloženo v rámci kategorizace přátelství, resp. při výčtu jeho druhů. Pravé přátelství se má zakládat na spojení příjemného s užitečným, avšak takové přátelství je také velmi nahodilé a nestálé.

Při výkladu prospěšnosti přátelství pro užitek Aristotelés také uvádí řadu rozdílů mezi dobrým a příjemným, a dochází k tvrzení, že co je dobré, musí nutně být užitečné a stejně tak příjemné. Ale jelikož je přátelství pro příjemnost (rozkoš) také jen nahodilou krátkodobou záležitostí, a rozpadá se ve chvíli, kdy přátelský vztah již nepřináší žádné výhody, Aristotelés mu prospěšnost upírá a nepovažuje ho za to pravé, a tudíž ani za dokonalé. Pravé přátelství je možné mezi lidmi dobrými a v ctnosti si podobnými, neboť ti si přejí dobro navzájem a takové přátelství je samo o sobě stálé.¹⁸⁵ Z výkladu tedy vyvstává, že oba autoři se shodují na tom, že užitečnost je podstatným prvkem přátelství.

Dalším důležitým prvkem přátelství, na kterém se Platón s Aristotelem shodují, je směřování přátelství k dobru, přičemž oba souhlasí, že dobro je cílem přátelství.

¹⁸⁴ PLATÓN. *Minós; Zákony; Epinomis; Listy; Výměry; O spravedlivu; O zdatnosti; Démodikos; Sisyfos; Eryxias; Axiochos; Ledňáček; Epigramy*, VIII, 837a.

¹⁸⁵ ARISTOTELÉS. *EN*, VIII, 1156b7 – 12.

Otázka „Zda dobří lidé potřebují přátele?“, která je diskutována v dialogu *Lysis*, však zůstává nezodpovězena. Některé problematické argumenty týkající se této otázky jsou diskutujícími přijaty, avšak závěrečné řešení zůstává nezodpovězené a bezvýsledné. Odpověď postavenou na základě diskutovaných řešení v *Lysidovi* nabízí až Aristotelés v *EN*. Platón ústy Sókratovy tvrdí, že dobří lidé nemohou být přáteli s jinými dobrými lidmi, neboť dobří lidé jsou již soběstační. Naopak Aristotelés nesouhlasně tvrdí, že blažení a soběstační lidé zpravidla nemají potřebu získávat přátele, protože už všechna dobra mají, avšak přítel má něco, čeho člověk sám o sobě nemůže docílit. Domnívá se, že by bylo absurdní, aby byl blažený člověk obdařen všemi možnými dobry a přáteli ne, neboť právě přátelé se zdají být tím největším dobrem.¹⁸⁶ Nikdo by se přeci vědomě nerozhodl získat všechna možná dobra a přitom zůstat naprosto sám, vždyť člověk je přirozeně bytostí společenskou se sklony žít ve společenství. A společné soužití dobrých lidí vede k zušlechtnění ctnostného charakteru. Tudíž dobří lidé mohou být přáteli s ostatními dobrými lidmi.

Dalším společným tématem, u kterého se Aristotelés a Platón v pojetí přátelství rozcházejí, je oblast příbuznosti přátel a s ní související podobnost. U Platóna zůstává argument o možnosti podobnosti přátel nedořešený, pouze uvádí, že takový přátelský vztah by byl neúčinný, avšak ne nemožný či naopak. Příbuzenství přátel tvoří též problematickou oblast, neboť v *Lysidovi* nedochází k žádnému závěrečnému stanovisku, ani se nám nedostává určení rozdílu mezi podobným a příbuzným. Obecně je příbuznost vyložena až v *Ústavě* skrze mýtus. Naopak Aristotelés se s ideou podobnosti potýká bez problémů a uvádí, že jistá podobnost je předpokladem každého přátelství, nejen toho dokonalého. Skrze lidské jednání pak vysvětluje spojení příbuznosti a podobnosti, přičemž se zpravidla jedná o pokrevní příbuznost, která je považována za základ pevně semknutého přátelství, jelikož vzniká v rámci rodinného kruhu. Obecně vzato můžeme říci, že se shodují na tom, že přátelství může být založeno na příbuzenství, avšak pouze Aristotelés podává systematický výklad.

S podobností souvisí také rovnost přátel. Podle A. Havlíčka, a jeho výkladu přátelství u Platóna, si jsou přátelé podobní v tom, že sdílejí vztah k něčemu „třetímu“ (dobro), co na sebe bere podobu lásky či touhy. Společná touha po dobru je nutnou podmínkou pro přátelský vztah. Z toho tedy vyplývá, že něco podobného může být přátelské podobnému.

¹⁸⁶ ARISTOTELEŠ. *EN*, IX, 9, 1169b4 – 9.

Aristotelovo pojetí je však zcela odlišné. Otázku rovnosti zodpovídá tvrzením, že přátelé chtějí vše společně a dělají vše společně. Pokud má jedna strana více, nebo vstupuje do přátelství s vidinou pouze vlastního prospěchu, přátelský vztah tím zaniká, neboť přátelství má být založeno na rovnosti obou stran. Přátelství je pro Aristotela vzájemným vztahem dvou stran, ve kterém figuruje pouze poměr jednoho k druhému, a nikoli vztahem, ve kterém jsou obě strany vázány a spojovány vztahem k něčemu „třetímu“.¹⁸⁷

Mnohem viditelnější rozdíl v pojetí přátelství u Platóna a Aristotela je v jejich uchopení forem přátelství. V Platónových úvahách můžeme nalézt pouze zmínky o pravém přátelství, s jiným rozlišením se u něj nesetkáme. V některých konkrétních případech, kdy dochází k záměně pojmů *erós* a *filia*,¹⁸⁸ by se za druh přátelství dalo považovat jeho pojetí lásky (*erós*), která je pro Platóna „určitým umocněným přátelstvím.“¹⁸⁹ Na druhé straně stojí Aristotelés s několika stanovenými a detailně popsány druhy přátelství. Jeho rozdělení druhů přátelství nám poskytuje odpověď na rozporuplná tvrzení bez jednoznačných závěrů – jejichž původcem je častá záměna a mnohoznačnost termínu *filia* –, které provázejí Platónův dialog *Lysis*.¹⁹⁰

U Aristotela se navíc láska vyskytuje pouze ve formě emoce. Pojetí lásky jakožto citu brání tomu, aby byla považována za umocněné přátelství. Můžeme se u něj však setkat s láskou ve formě sebelásky, která svou povahou zakládá přátelství, resp. je podmínkou vzniku přátelství u ctnostných lidí. Pro Platóna je tedy láska základem přátelství, u Aristotela je základ přátelství stanoven v sebelásce s láskou vůči ostatním lidem.

Přátelství mezi více lidmi je dalším tématem, u kterého se výklady Platóna a Aristotela liší. Platón se ve *Faidrovi* při líčení vnitřního uspořádání duše, vztahů mezi jednotlivými dušemi a následným vznikem přátelství zmiňuje o tom, že povaha jím líčené lásky nevyklučuje více přátelství. Láska překonává vše, co by bránilo vzniku dalších přátelství. Přátelství, které vzniklo na základě lásky, nevyklučuje možnost vzniku přátelství s jinými podobnými dušemi, naopak tuto možnost i podporuje. V Aristotelově pojetí dokonalého přátelství není možné navázat přátelství s více lidmi najednou. Uvádí, že je dost nepravděpodobné, aby bylo hned několik lidí podobných a dobrých, s volným časem

¹⁸⁷ HAVLÍČEK, Aleš, CHVATÍK, Ivan a JINEK, Jakub (eds.). *Dialog, etika a politika: studie k Platónovým raným a středním dialogům* [online]. Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 132 – 133 [cit. 28.06.2021]. ISBN 978-80-7298-262-2.

¹⁸⁸ Viz kap. 3.1.1.

¹⁸⁹ PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*, s. 85.

¹⁹⁰ JINEK, Jakub. Přátelství, dobro, polis. *K významu přátelství Aristotelovy praktické filosofie* [online]. In: *Studia Neoaristotelica* 8, 2011, s. 81 [cit. 01.07.2021]. Dostupné z <https://philarchive.org/archive/JINPDP>.

a zájmem o více než jednu osobu, kteří by všichni uzavřeli dokonalé přátelství. Z jeho výkladu je také zřejmé, že ani není třeba mít spoustu přátel, neboť není možné se všem dostatečně věnovat. Aristotelés sice uznává, že u přátelství pro užitek je možné se přátelit s více lidmi, avšak je to naprosto zbytečné.

Platón i Aristotelés ve svých politických úvahách se zmínkami o přátelství pracují s antickým příslovím „přátelům vše společné“, přičemž vidí přátelství jako základ pro vznik a chod spravedlivé obce. Pro oba myslitele je zcela zásadní otázka přátelství a sdílení majetku, i když jejich pohledy se velice liší. Platónova koncepce občanského přátelství v *Ústavě* se může na první pohled zamlouvat, avšak při pohledu druhém vychází najevo, že jeho pojetí spoluvlastnění majetku se týká i žen a dětí, což boří jistou představu o tradiční rodině. V jeho pojetí se sice objevuje motiv příbuznosti přátel, který posiluje celistvost vztahů v obci, ale při rozšíření rodinné náklonnosti ke všem občanům ve společenství se současně usiluje o celkové zrušení soukromého vlastnictví včetně žen a dětí. V *Zákonech* tuto myšlenku již nerozvádí a soustředí se na podporu přátelství mezi mužem a ženou.

Naproti tomu Aristotelés pracuje s myšlenkou o spoluvlastnictví velmi uměřeně. Při výkladu se opírá zejména o rovnost a sebelásku a dokonce společnému vlastnění upírá některé ctnosti. Jako příklad poslouží uměřenost, protože nic nemůže člověka povznést více, než to, že se zdrží touhy po cizí ženě. Vlastnictví majetku je obsaženo již ve výkladu o vlastnění sebe sama, což je důsledně probráno v Aristotelově vysvětlení sebelásky, která je považována za základ obce, neboť kdo nemiluje sebe, nemůže milovat nikoho jiného.¹⁹¹ Možnost přátelství mezi mužem a ženou je Aristotelem podpořena stejně jako u Platóna, a takové přátelství je považováno za přirozené; a v případě ctnostného jednání lze dosáhnout i dokonalého přátelství. Aristotelés klade důraz na manželské přátelství, jelikož pro vznik a fungování dokonalé obce je zapotřebí plození a rození jejich obyvatel na základě ctnostného manželského vztahu. I přes rozdílná pojetí lze tvrdit, že se oba autoři víceméně shodují.

Platón se při svém výkladu pokouší přátelství vysvětlit nejen jako pojem, o kterém pojednává v takřka mystické a dosti obecné rovině, ale hovoří o něm i jako o jistém druhu emočního i intelektuálního vztahu. Aristotelés udává komplexnější a uspořádaný pohled. Ve svých ucelených úvahách na Platóna navazuje – několik tvrzení i podporuje – a samotný pojem přátelství hlouběji rozvíjí a charakterizuje. Zatímco Platón nechává prostor

¹⁹¹ ARISTOTELÉS. *EN*, IX, 8, 1168b10.

k zamyšlení pro potenciální čtenáře, Aristotelés systematicky vykládá, co je přátelství, jaké jsou jeho podoby a jak s ním může být naloženo v různých sférách – rodinné, partnerské i politické. Pojetí přátelství se sice u Platóna a Aristotela v některých případech velice liší, v základu však lze vidět stejnou snahu o zasazení myšlenky o důležitosti přátelství (i lásky) v životě jak jednotlivých osob, tak jeho přítomnost v obci.

5. Závěr

Cílem této práce byl výklad a následné porovnání relevantních Platónových a Aristotelových děl, které se zabývají tématem přátelství, potažmo i lásky.¹⁹²

Přátelství v pojetí Platóna bylo vyloženo nejen skrze jeho díla, o kterých je obecně známo, že se v nich myslitel zabývá tematikou přátelství (*filia*) a láskou (*erós*), *Lysis*, *Faidros*, *Symposion*, ale vycházelo i z *Ústavy* a *Zákonů*, ve kterých se Platón tématu přátelství věnuje pouze okrajově a úvahy o přátelství se objevují pouze v několika úsecích zmíněných dialogů.

Pro výklad přátelství u Aristotela bylo vybráno několik témat, které s přátelstvím úzce souvisí, a kterými se ve svém filosofickém pohledu zabývá i Platón a tedy byla vhodná pro následnou komparaci. Jednalo se o dobro, blaženost, ctnosti, přátelství a společenství a v neposlední řadě byla také věnována samostatná sekce Aristotelovu výkladu druhů přátelství.

Platón své úvahy o přátelství vložil hned do několika dialogů, ve kterých lze sledovat jistý vývoj jeho myšlenek, avšak několik otázek týkajících se pojmů, které s přátelství úzce souvisí, zůstávají i nadále nezodpovězené. Obecnou definici pojmu přátelství, jakou nám udává Aristotelés, u Platóna nenalezneme. Spíše než samotnou definici pojmu nalézáme u Platóna úvahy o přátelství, při kterých řeší přátelství a potažmo lásku z hlediska jak možných a užitečných, tak i nemožných a zbytečných vztahů mezi jednotlivci a v rámci společenství. O formování obecně platné definice přátelství však v této práci nešlo, spíše bylo v mém zájmu popsat a srovnat rozdílné či shodné chápání a pojetí přátelství, případně pozorovat, jak jej již zmínění filosofové charakterizují či kategorizují.

Při finální komparaci vybraných společných témat týkajících se přátelství jsme mohli vidět, že se oba myslitelé v mnohém shodují, a to i přesto, že se jejich výklady liší a názory rozcházejí. V rámci rozboru primární literatury a při následném srovnání pojetí zkoumaného tématu lze pozorovat Platonův i Aristotelův pohled na různé oblasti filosofie. Zejména pak můžeme pozorovat společný zájem o pojetí dobra ve filosofii, neboť v rámci zkoumaného tématu se oba autoři shodují na tom, že cílem přátelství je směřování k dobru.¹⁹³

¹⁹² Srov. „Úvod“.

¹⁹³ Viz kap. 4.

Celou problematiku antického pojetí přátelství a s ním souvisejících témat nebylo možné v této práci obsáhnout, další zkoumání a komparace, např. s dalšími autory, by byla nad rámec vytyčeného cíle – výklad a srovnání pojetí přátelství u Platóna a Aristotela. Nejenže otázek týkajících se přátelství je značné množství, ale i dalších autorů zabývajících se tímto filosofickým okruhem je nespočet. Prostor pro další zkoumání fenoménu přátelství a případné porovnávání pojetí mezi jednotlivými autory – ať už se jedná o antické či soudobé myslitele – zůstává stále zešíroka otevřený.

Seznam použitých zdrojů

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova* [online]. 3. vyd. Praha: Rezek, 2009. ISBN 80-86027-29-5. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:6defc920-bd97-11e4-b2e2-005056827e52?>.

ARISTOTELÉS. *O duši*. Praha: Rezek, 1995. ISBN 80-901796-4-9.

ARISTOTELÉS. *Politika*. Přeložil A. Kříž, Praha: Jan Laichter, 1939.

ARISTOTLE. *The works of Aristotle: Magna moralia; Ethica Eudemia, De virtutibus et vitiis* [online]. Přeložili S. Stock a J. Solomon. Oxford: Clarendon Press, 1915, sv. 9. Dostupné z: https://www.academia.edu/30372165/Aristotle_Eudemian_Ethics_pdf.

AUBENQUE, Pierre. *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-075-0.

BALTZLY, Dirk a ELIOPOLOUS, Nick. The Classical Ideals of Friendship. In: CAINE, Barbara (ed.). *Friendship: a history* [online]. Equinox, 2009. ISBN 1845531965. Dostupné z: <https://philarchive.org/archive/BALTCI-2v1>.

BENEDIKT XVI. *Deus caritas est: encyklika nejvyššího pontifika Benedikta XVI. [biskupům, kněžím a jáhnům, Bohu zasvěceným osobám a všem věřícím laikům o křesťanské lásce]*. 3. revidované vyd. Přeložil C. V. Pospíšil. Praha: Paulínky, 2006. ISBN 80-86949-03-6.

CICERO, Marcus Tullius. *Tuskulské hovory, Cato starší o stáří, Laelius o přátelství*. Praha: Svoboda, 1976.

COOPER, John M. Aristotle on the Forms of Friendship. *The Review of Metaphysics* [online]. Sv. 30, č. 4, 1977. Dostupné z: *JSTOR*, www.jstor.org/stable/20126987.

EL MURR, Dimitri. Philia in Plato. In: STERN-GILLET, Suzanne a GURTLER, Gary M. (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. New York: State University of New York Press, 2014. ISBN 978-1-4384-5366-8. Dostupné z: <http://library.lol/main/58C5003A1056AB8353542317531D6FD8>.

- FIEDLEROVÁ, Dominika. *Láska a „plození v krásnu“ v Platónových dialozích Symposion a Faidros* [online]. Praha, 2013. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. MUDr. Štěpán Špinka, Ph.D. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/81183>.
- GÁL, Ota (nedatováno). *Erós v dialozích Symposion a Faidros. Česká platónská společnost* [online]. Dostupné z: <https://www.platonskaspolecnost.cz/platon-a-spisy/eros-v-dialozich-symposion-a-faidros>.
- GRAYLING, Anthony C. *Friendship* [online]. London: Yale University Press, 2013. ISBN 0300175353. Dostupné z: <http://library.lol/main/34F499E8A92FEFD2AABB0C5B2910536B>.
- HAVLÍČEK, Aleš. „Věci přátel jsou společné“. In: HAVLÍČEK, Aleš (ed.). *Platónův dialog Lysis: sborník příspěvků z platónského symposia konaného v Praze ve dnech 20.-21. října 2000*. Praha: OIKOYMENH. ISBN 80-7298-061-0.
- HAVLÍČEK, Aleš, CHVATÍK, Ivan a JINEK Jakub (eds.). *Dialog, etika a politika: studie k Platónovým raným a středním dialogům*. Praha: OIKOYMENH, 2015. ISBN 978-80-7298-262-2.
- HELM, Bennett. *Friendship*. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2017. ISSN 1095-5054. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/friendship/>.
- JINEK, Jakub. *Přátelství, dobro, polis. K významu přátelství Aristotelovy praktické filosofie*. In: *Studia Neoaristotelica* 8, 2011. Dostupné z: <https://philarchive.org/archive/JINPDP>.
- KRAUT, R. *Aristotle's Ethics*. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2018. ISSN 1095-5054. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/aristotle-ethics>.
- KRAUT, R. *Plato*. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2017. ISSN 1095-5054. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/plato>.
- LEWIS, C. S. *The four loves*. [online] New York: Harcourt, Brace, 1960. ISBN 9780156329309. Dostupné z: <https://openlibrary.org>.

LUDWIG, Paul W. Eros in the *Republic*. In: FERRARI, Giovanni R. F. (ed.). *The Cambridge Companion to Plato's Republic* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN 9780521839631. Dostupné z:

<http://library.lol/main/7FE99E3F1348D3C8AE71FB02FBFF15F6>.

MACINTYRE, Alasdair C. *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-082-3.

MANOUSSAKIS John P. Friendship in Late Antiquity: The Case of Gregory Nazianzen and Basil the Great. In: STERN-GILLET, Suzanne a GURTLER, Gary M. (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. New York: State University of New York Press, 2014. ISBN 978-1-4384-5366-8. Dostupné z:

<http://library.lol/main/58C5003A1056AB8353542317531D6FD8>.

MARCINKOVÁ, Hedviga. *Dokonalé priateľstvo*. Ostium: Internetový časopis pre humanitné vedy [online]. 2008, č. 3. Dostupné z: <https://ostium.sk/language/sk/dokonale-priatelstvo>.

MCCORMICK, Peter. Eros and „True Friendship“ in Plato's *Symposium*. In: HAVLÍČEK, Aleš a CAJTHAML, Martin (eds.). *Plato's Symposium: proceedings of the fifth Symposium Platonicum Pragense*. Prague: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-293-6.

MEJSTŘÍK, Vladimír (ed.). *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky* [online]. 3. opr. vyd. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1080-7. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:60fbcbe0-4567-11e4-8113-005056827e52?>

NALDONIOVÁ, Lenka. *Erós a jeho metamorfózy* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7368-840-0. Dostupné z: <https://www.academia.edu/28941601>.

NICHOLS, Mary P. *Socrates on friendship and community: reflections on Plato's Symposium, Pahedrus, and Lysis* [online]. Cambridge University Press, 2009. ISBN 978-0-511-48080-5. Dostupné z:

<http://library.lol/main/D1019F14F0049B8B6104EED8A06A5D21>.

PANGLE, Lorraine Smith. *Aristotle and the Philosophy of Friendship* [online]. New York: Cambridge University Press, 2003. ISBN 978-0-511-06119-6. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511498282>.

- PLATÓN. *Faidros*. Přeložil F. Novotný. 7. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2014. ISBN 978-80-7298-510-4.
- PLATÓN. *Charmidés; Lachés; Lysis; Theagés*. Přeložil F. Novotný. 4. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2019. ISBN 978-80-7298-357-5.
- PLATÓN. *Minós; Zákony; Epinomis; Listy; Výměry; O spravedlivu; O zdatnosti; Démodikos; Sisyfos; Eryxias; Axiochos; Ledňáček; Epigramy*. Přeložil F. Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-068-8.
- PLATÓN. *Symposion*. 6. opr. vyd. Přeložil F. Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-139-0.
- PLATÓN. *Ústava*. Přeložil F. Novotný. 6. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2017. ISBN 978-80-7298-230-1.
- RACHELS, James. *The elements of moral philosophy* [online]. 4. vyd. Boston: McGraw-Hill, 2003. ISBN 0-07-247690-7. Dostupné z: <https://www.academia.edu/16075057>.
- REEVE, C. D. C. Plato on Friendship and Eros. In: ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2016. ISSN 1095-5054. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/plato-friendship>.
- ROWE, Christopher. The Place of the *Republic* in Plato's Political Thought. In: FERRARI, Giovanni R. F. (ed.). *The Cambridge Companion to Plato's Republic* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN 9780521839631. Dostupné z: <http://library.lol/main/7FE99E3F1348D3C8AE71FB02FBFF15F6>.
- SHIELDS, Christopher. Aristotle. In ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2016. ISSN 1095-5054. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/aristotle>.
- SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka: a Slovník filosofických pojmů*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 978-80-7021-253-0.
- SPAEMANN, Robert. *Šťěstí a vůle k dobru*. Pokus o etiku. Přeložili M. Stretti a M. Zajíček. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-01-0.

STERN-GILLET, Suzanne a GURTLER, Gary M. (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. New York: State University of New York Press, 2014. ISBN 978-1-4384-5366-8. Dostupné z:

<http://library.lol/main/58C5003A1056AB8353542317531D6FD8>.

ŠPINKA, Štěpán. *Duše a krása v dialogu Faidros: duše a řeč II*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-390-2.

ŠPINKA, Štěpán et al. *Přístupy k etice*. Praha: Filosofia, 2014. ISBN 978-807007-430-5.

THEIN, Karel. Založení a úpadek Sókratovy nejlepší obce (*Ústava*, VI, 499 a knihy VIII-IX). In: HAVLÍČEK, Aleš (ed.). *Platónova Ústava a Zákony: sborník příspěvků z platónského symposia konaného v Praze ve dnech 4.-5. dubna 1997*. Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-88-7.

VELTMAN, Andrea. Aristotle and Kant on Self-Disclosure in Friendship. In: STERN-GILLET, Suzanne a GURTLER, Gary M. (eds.). *Ancient and Medieval Concepts of Friendship* [online]. New York: State University of New York Press, 2014. ISBN 978-1-4384-5366-8. Dostupné z:

<http://library.lol/main/58C5003A1056AB8353542317531D6FD8>.

YUNIS, Harvey. The Protreptic Rhetoric of the Republic. In: FERRARI Giovanni R. F. (ed.). *The Cambridge Companion to Plato's Republic* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN 9780521839631. Dostupné z:

<http://library.lol/main/7FE99E3F1348D3C8AE71FB02FBFF15F6>.